

OSNOVNI GEOGRAFSKI ČIMBENICI SUVREMENE PREOBRAZBE ILOVIKA

DAMIR MAGAŠ
JOSIP FARIČIĆ
ROBERT LONČARIĆ
Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru
Department of Geography, University of Zadar

UDK: 911.3:30](497.5 Ilovik)
913(497.5 Ilovik)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 2005-04-21

Received:

Otok Ilovik (5,51 km²) zajedno s pripadajućim otočićem Sv. Petrom (0,95 km²) čini najjužniji dio cresko-lošinjske otočne skupine i svojim geografskim smještajem čini svojevrstan most između te otočne skupine i sjevernih otoka zadarskog arhipelaga (Premuda, Silba, Olib, Škarda, Ist.). U sklopu projekta *Geografske osnove razvoja malih hrvatskih otoka* na temelju višekratnih terenskih istraživanja i analize različitih izvora prostornih podataka obrađena su osnovna obilježja njegove prirodno-geografske osnove, ali i suvremeni i mogućnosti budućega društveno-gospodarskog razvitka.

Ključne riječi: Ilovik (otok), prirodno-geografska obilježja, deagrarizacija, deruralizacija, socio-geografska transformacija, turizam, Hrvatska

Ilovik Island (5.51 km²) along with adjacent Sv. Petar Islet (0.95 km²) are the most southern part of Cres-Lošinj archipelago, and due to their geographical position, they represent a bridge between the above-mentioned archipelago and northern islands of Zadar archipelago (Premuda, Silba, Olib, Škarda and Ist Islands). This paper was written as a result of several field researches and the analysis of different spatial data sources within the project titled *Geographical Bases of the Development of Small Croatian Islands*, and it presents basic natural and geographical features of Ilovik Island as well as possibilities for its future socio-economic development.

Ključne riječi: Ilovik Island, natural and geographical features, deagrarization, deruralization, socio-geographic transformation, tourism, Croatia.

Uvod

Na temelju terenskih izlazaka i proučavanja postojeće literature te drugih dostupnih izvora prostornih podataka, u sklopu projekta *Geografske osnove razvoja malih hrvatskih otoka*, autori su nastojali detaljno obraditi suvremenu geografsku problematiku otoka Ilovika. Do sada u hrvatskoj geografskoj literaturi nije bilo zasebnog rada u kojem bi se dao sveobuhvatan prikaz geografskih obilježja otoka Ilovika, već su se pojedine geografske značajke otoka obrađivale u radovima iz područja drugih znanosti (arheologija, povijest, povijest umjetnosti i sl.). O Iloviku su ipak napisani tekstovi koji čine okvir detaljnijim istraživanjima, a među tim radovima treba posebno istaknuti one koje su napisali N. Stražičić (1975., 1997.), P. Skok (1950.), I. Rubić (1952. i 1976.), J. Basioli (1976. i 1984.), M. Smoljanović, A. Smoljanović i I. Nejašmić (1999.) te S.

Podgorelac (1999.). Osnovni geografski podatci o otoku dani su i u *Nacionalnom programu razvika otoka* (1997.).

Ovaj rad, dakako, uz sintezu dosadašnjih rezultata geografskih istraživanja, daje novi znanstveni doprinos spoznajama o otoku Iloviku. Zamišljen je, poput većine radova u okviru ovoga projekta, kao jedan od temeljnih znanstvenih radova koji s aspekta proučavanja otočnih prostornih struktura i interakcije različitih pojava i procesa razmatra geografske osnove otočnog prostora koje bi trebale pomoći da se ovaj prostor vrjednuje na odgovarajući način kako bi se osmislio funkcionalni plana nadasve potrebne kompleksne društveno-gospodarske revitalizacije (prema NEJAŠMIĆ, 1991. a).

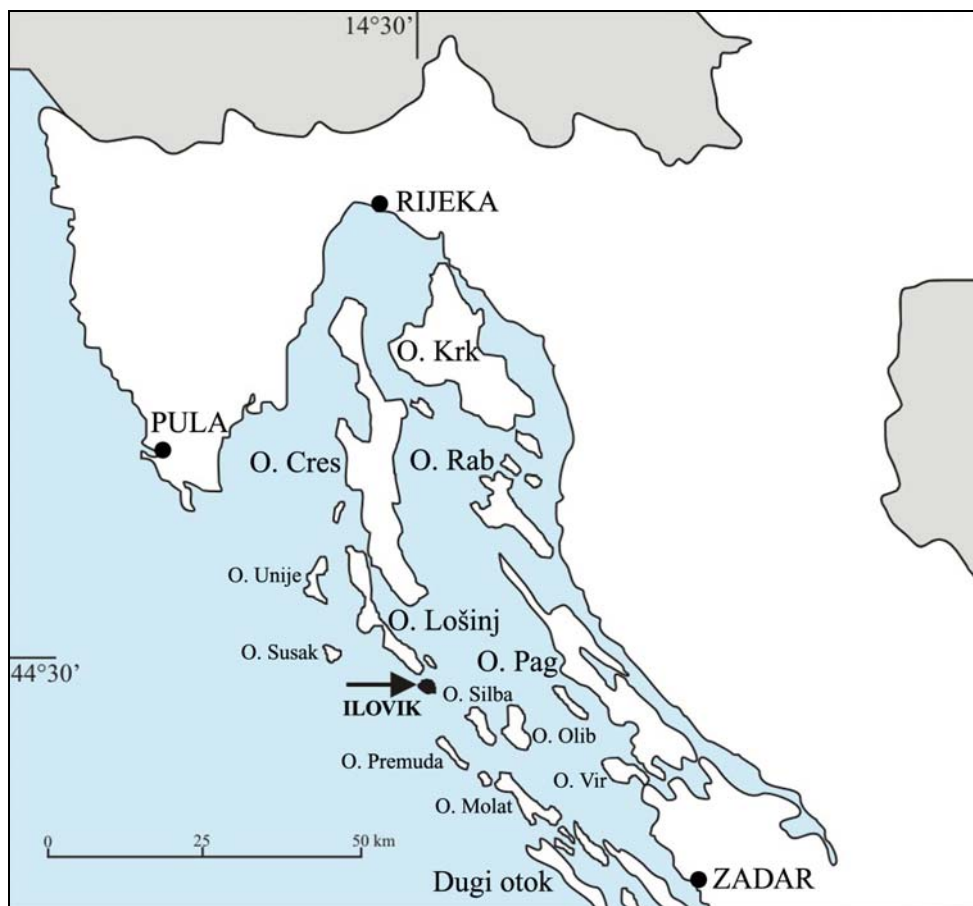
Geografski položaj i prostorni obuhvat istraživanog prostora

Otok Ilovik pripada cresko-lošinjskoj otočnoj skupini koja čini zapadni niz kvarnerskih otoka (Sl. 1.). Ovaj niz smješten je južno od istočne obale Istre od koje je odvojen oko 4 km širokim Velim vratima, dok ga od istočnog niza kvarnerskih otoka (Krk, Rab i, uvjetno, Pag) odvajaju Kvarnerić i oko 4,5 km široka Srednja vrata, a od zapadnih otoka zadarskog arhipelaga dijeli ga prolaz Kvarnerićka vrata. Uz Unijske, Susak, Vele i Male Srakane, Ilovik pripada skupini pet manjih otoka u cresko-lošinjskom arhipelagu. Položajem je najjužniji otok u ovom otočnom nizu. Površina je Ilovika 5,51 km², a dužina obalne crte 14,091 km (DUPLANČIĆ LEDER ET AL., 2004.).¹ Površinom je na 42., a brojem stanovnika, prema popisu iz 2001., na 35. mjestu među hrvatskim otocima. S pripadajućim otočićima Sv. Petar (0,95 km² površine i 5,697 km duljine obalne crte) i Kozjak (0,21 km² površine i 1,711 km obalne crte) Ilovik čini manju otočnu cjelinu s ukupnom površinom od 6,67 km² te s pripadajućom obalnom crtom dužine 21,5 km (Sl. 2).

Prema teritorijalno-administrativnom ustroju Republike Hrvatske Ilovik pripada Gradu Malom Lošinj unutar Primorsko-goranske županije i čini njezin najjužniji dio. Zbog svojeg položaja na krajnjem jugoistoku cresko-lošinjskog otočnog niza, Ilovik čini svojevrsnu sponu između Kvarnera i sjevernodalmatinske otočne skupine. Otok je funkcionalno ponajviše vezan uz Mali Lošinj, odnosno makroregionalno središte Rijeku, iako se ne može zanemariti niti utjecaj Zadra, koji bi u budućnosti trebalo vrjednovati na povoljniji način, ponajprije boljim prometnim povezivanjem na relaciji Zadar – Silba – Ilovik – Mali Lošinj (– Pula).

Na Iloviku se razvilo samo jedno naselje, i to uz sjeveroistočnu obalu koja je niska, pristupačna. Naselje se širi od sjeverozapadnog dijela zvanog Skračina preko središnjeg dijela s crkvom do jugoistočnog u dnu plitke lučice mjesta na jugoistoku. Nasuprot naselju pruža se otočić Sv. Petar (Priko), koji zaklanja naselje od utjecaja bure i s Ilovikom zatvara kanal koji je izvrsno prirodno sidrište i ima funkciju luke (Sl. 3. i 10.). Kanal je još od antičkih vremena služio kao sklonište brodovima u slučaju nevremena, a i danas se koristi kao stalno sidrište (s plutačama) za turističke brodove.

¹ I. RUBIĆ (1976.) navodi površinu od 5,88 km², a B. FELDBAUER (2004.) 6,02 km².

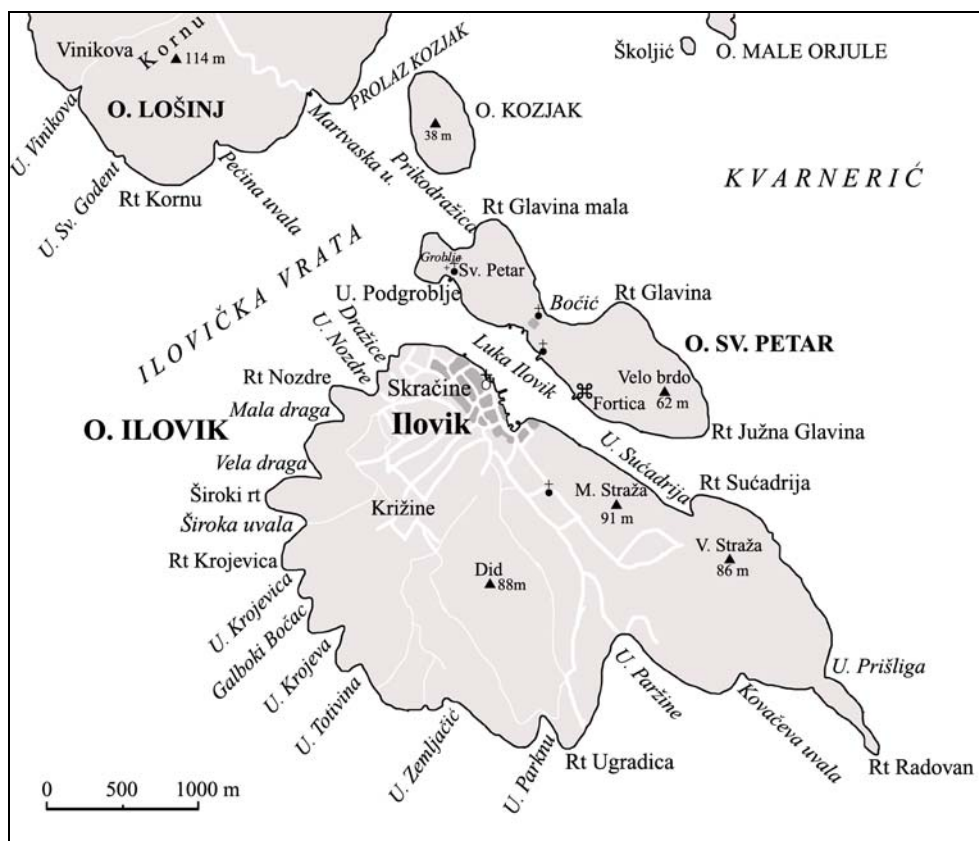

Sl. 1. Geografski položaj otoka Ilovika

Fig. 1 Geographical position of Ilovik Island

N. Stražičić (1975.) smatra da se, usprkos geoprometnoj valorizaciji povoljnoga položaja na istočnojadranskom pomorskom putu te prapovijesnom i starovjekovnom agrarnom vrjednovanju razmjerno siromašne pedološke osnove, stalno naselje na Iloviku razvilo tek u 18. st. To, međutim, ne znači da otoci Ilovik i Sv. Petar nisu bili povremeno ili tijekom duljeg niza godina naseljavani u prapovijesti, u antici i tijekom srednjeg vijeka. Zacijelo u uvjetima srednjovjekovne ekstenzivne poljoprivrede, oskudne obradive površine i neznatne zalihe vode nisu omogućivale kontinuiranu naseljenost. Da je otok i prije, ako ne stalno onda barem povremeno i duže, bio naseljen, svjedoči i vrlo pouzdani zemljovid *Contado di Zara* V. M. Coronellija iz 1688. (Sl. 5.) na kojem izričito stoji *Villa di s. Pietro de Nembi* s oznakom naselja na današnjem Iloviku, a na susjednom Sv. Petru označeni su *Fortezza* (Kulina, Fortica; usp. Sl. 4) i *Cemeterio* (groblje). Današnji prolazi Kozjak i Ilovička vrata nazivaju se *Canale di Nembi*, kanal-luka između oba otoka *P. di S. Pietro de Nembi*, a cijela skupina *Scogli di San Pietro de Nembi* (CORONELLI, 1688a). I

na zemljovidu sjeverozapadnog dijela istočne obale Jadrana (*Ristretto della Dalmazia...*) osim navedenih imena, posebice se ističe naziv *Fortezza di San Pietro de Nemi*, što ukazuje na strateško značenje zakloništa i prolaza za tadašnju plovidbu, a jedan od najvršnjih kartografa svoga vremena zacijelo ne bi označio naselje i groblje, a da oni nisu bili u funkciji (CORONELLI, 1688b). Također, još stariji kartografski izvor (G. Keller, *Golfo di Venezia*, 1616.), navodi *S. Pietro di Nieme*, s ucrtanim znakom za naselje.

Sl. 2. Otoci Ilovik i Sv. Petar
Fig. 2 Ilovik Island and Sv. Petar Islet

Otok s pripadajućim otočićima Sv. Petar (Priko) i Kozjak pripada katastarskoj općini Veli Lošinj. Prema teritorijalnom ustroju Katoličke crkve u Hrvatskoj ti otoci čine rimokatoličku župu sv. Petra Apostola osnovanu 1776. (FELDBAUER, 2004.), u okviru Malološinjškoga dekanata Krčke biskupije. U naselju djeluje ured mjesnog odbora.

Sl. 3. Ilovik i Sv. Petar (snimljeno s vrha Pogled na otoku Lošinj)
Fig. 3 Ilovik Island and Sv. Petar Islet (photographed from Pogled Peak on Lošinj Island)

Otoci Ilovik i Sv. Petar čine funkcionalnu cjelinu jer stanovnici Ilovika imaju posjede na Sv. Petru, kako često kažu Priku (primjerice, analogno imenu naselja Preko, koje se nalazi na otoku Ugljanu nasuprot Zadru), na njemu se nalazi i mjesno groblje s kapelicom posvećenom sv. Petru i franjevačko odmaralište (Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda) s crkvicom posvećenoj Gospi, izgrađenoj 1965. Također, uz mulić nasuprot naselju Ilovik, nalazi se još jedan manji sakralni objekt (kapelica). Svojedobno je i na Sv. Petru bilo stalnih stanovnika, i to u zaseoku Priko (KORENČIĆ, 1979.).

Historijsko-geografski pregled

Smješten u Kvarneru, uz Tršćanski zaljev najdublje u europsko kopno uvučeni dio Sredozemlja, Ilovik ima razmjerno povoljan geoprometni položaj. Najstarije sigurne potvrde o korištenju i važnosti Kvarneričkih vrata vezane su za niz gradinskih utvrđenja iz željeznog doba, koja svojim položajem ukazuju na svoju primarnu funkciju – nadzor prolaza ovim dijelom obale. U prapovijesti se na ovom području nalazio završetak jednog kraka "jantarskog puta", odnosno spoj sredozemnih pomorskih i europskih kopnenih pravaca koji je za Liburniju imao iznimno značenje. O naseljenosti i vrednovanju otoka Ilovika u to vrijeme svjedoči i povećana gradina sa sačuvanim obrambenim suhozidom na brdu Straža koja, čini se, datira još iz brončanoga doba, a tamošnja manja lokalna zajednica kontinuirano se razvijala u vrijeme liburnske talasokracije na Jadranu sve do uvođenja rimske uprave. Prapovijesna naseljenost pretpostavlja se i na uzvisini Did (Dida).

Otok je imao strateško značenje i u antici jer se morski pojas između Ilovika i Ista koristio kao prolaz između unutrašnjih voda Kvarnera, Kvarnerića i Sjeverne Dalmacije te otvorenih voda Sjevernog Jadrana. Materijalni dokazi o životu na otoku u antičko doba nalaze se i u podmorju Ilovika. Iako nije bilo sustavnih hidroarheoloških istraživanja podmorja između Ilovika i Ista, slučajni nalazi (njih 28) svjedoče o intenzitetu plovidbe ovim akvatorijem (STRAŽIČIĆ, 1975.). U vrijeme rimske pacifikacije ovog prostora (2. st. pr. Kr. do 1. st. poslije Kr.) jača trgovinska razmjena između Apeninskog poluotoka i novoosnovanih naseobina Rimljana na istočnoj obali Jadrana, i to poglavito uljem i vinom iz Apulije. O tadašnjem snažnom pomorskom prometu zorno svjedoči bogati nalaz tereta amfora na jednom antičkom potopljenom brodu. Otoci Ilovik i Sv. Petar bogati su arheološkim nalazima iz razdoblja rimske vladavine ovim prostorima. Na Iloviku su otkriveni ostatci zidova i raznoga građevnog materijala na više mjesta, zatim vrijedni numizmatički nalazi rimskog novca, grobovi s bogatim inventarom i sl. Nalazi grobova, novca, amfora, ostataka lučice i građevnog materijala na otočiću Sv. Petar ukazuju da su i na njemu postojala reprezentativne građevine različitih namjena. Dokaz tome su i nalazi kapitela i drugih arhitektonskih fragmenata, očito dijelova antičke *villae rusticae*. Na današnjem groblju otkriven je antički starokršćanski sarkofag na mjestu gdje su ustanovljeni tragovi antičkog zida i ranokršćanske crkvice a gdje je kasnije izgrađen ranokršćanski oratorij i benediktinski samostan. (OSTOJIĆ, 1963., IMAMOVIĆ, 1975.). Prema karti cresko-lošinjske otočne skupine koju je u djelu *Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero* objavio prirodoslovac i putopisac A. Fortis 1771. (Sl. 6.) uz crkvu Sv. Petra djelovao je i hospicij, odnosno gostinjac za putnike i hodočasnike (*Chiesa di S. Pietro coll' Ospizio*).

U ranom srednjem vijeku, očito se lokacijom stare liburnske gradine koristio objekt bizantske straže. U srednjem vijeku, u 11. st., ovdje je zasnovan spomenuti benediktinski samostan koji je djelovao i kao poseban priorat *Sancti Petri de Nimbis* benediktinske opatije sv. Nikole na obližnjem otoku Susku, s očuvanim ostatcima perimetralnog zida samostana iz 11. st., zacijelo na ostacima antičke i kasnije bizantske građevine, koji danas služe kao ograda groblja (OSTOJIC, 1963., IMAMOVIĆ, 1975.) na kojemu su pronađeni ostatci prostranih mozaika. Romanička samostanska crkva sv. Petra srušena je krajem 19. stoljeća. Potrebno je istaknuti i da se podno nekadašnje liburnske gradine na Straži, prema sjeverozapadu, nalaze, premda dijelom prekriveni zemljom vinograda, vidljivi tragovi svetišta i perimetralni zidovi ranokršćanske crkvice sv. Andrije, po kojoj susjedna uvala, jugoistočno od naselja, i njezin istočni rt nose naziv Sv. Andrija, odnosno Sućadrija, što također ukazuje na susljedno vrjednovanje Ilovika u srednjem vijeku. Plovidba uz otok Ilovik i u srednjem je vijeku intenzivna. Na portulanima Petra Vescontea iz 1318. i Benincase 1472., te kartama Batista Agnesea iz pol. 16. st., Ilovik je kao pomorska točka označen nesnimom *Nieme*, među 50-60 drugih istočnojadranskih luka (MARKOVIĆ, 1993., KOZLIČIĆ, 1995.). Tim akvatorijem plove brodovi na istočnojadranskoj ruti, dakako, osobito intenzivno na njezinu dijelu na relaciji Venecija – Zadar, što je privlačilo i određeni broj piratskih i gusarskih napada. Bilo je i upada u otočna naselja i posjede. Tako se primjerice, 1364., u vrijeme procvata hrvatskih zemalja u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, hrvatski ban Nikola Seč tuži Veneciji da njezini podanici s galija pljačkaju Ilovik i Silbu (STRAŽIČIĆ, 1975.).

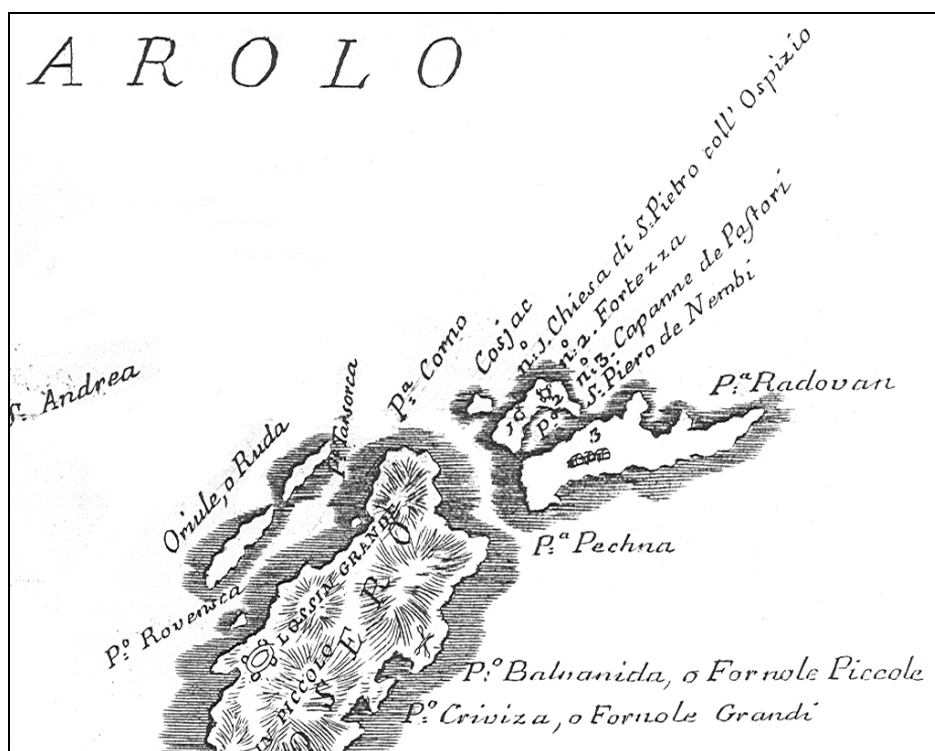
Sl. 4. Ostatci Fortice na Sv. Petru

Fig. 4 Remnants of Fortica on Sv. Petar Islet

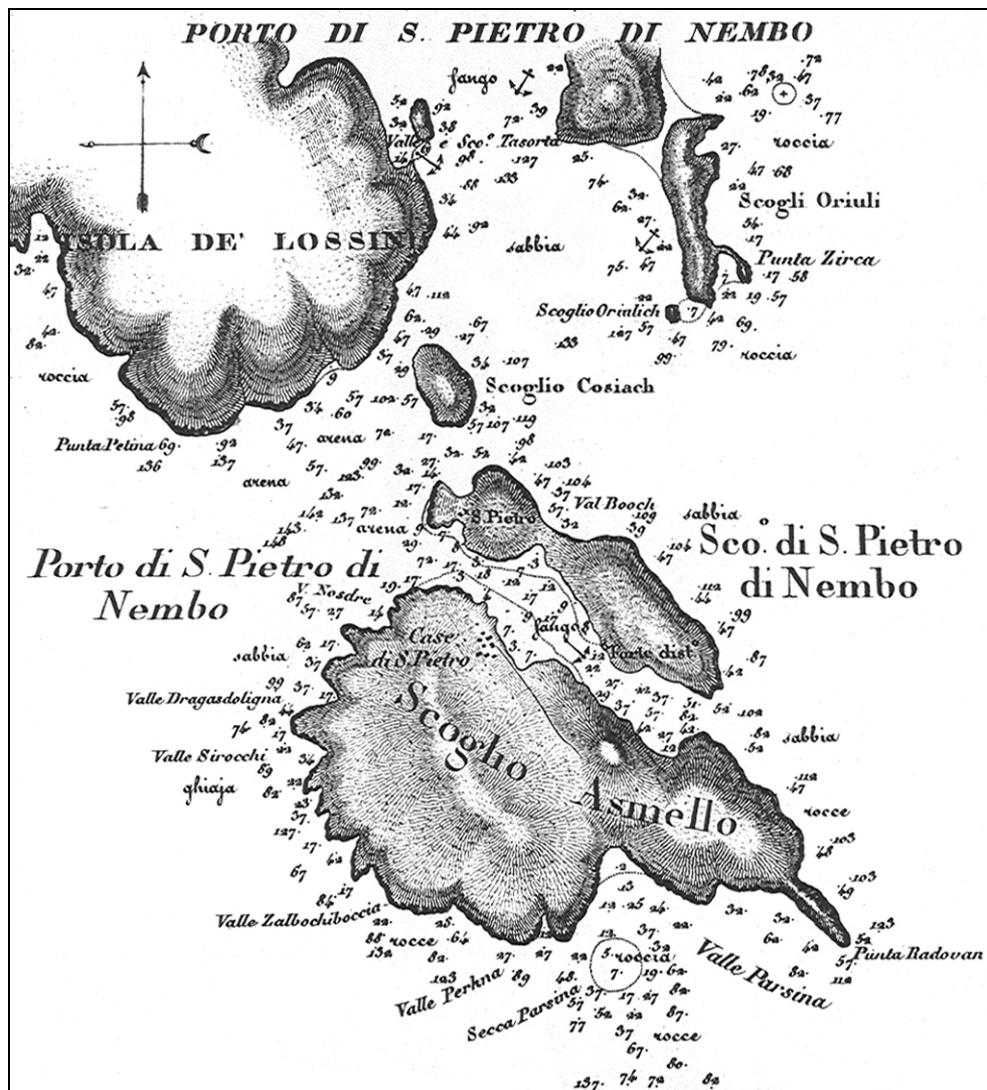
Početak novog vijeka, nakon stabilizacije mletačkog posjeda na hrvatskim obalama (nakon 1420.), intenzivirali su se u 16. stoljeću uskočki napadi pa su na Iloviku i na ostalim okolnim otocima izgrađene kaštel-kule koje su služile za obranu podanika,

Povoljan geoprometni položaj nije uvjetovao i razvoj nekoga znatnijeg naselja na otoku jer se, ne tako daleko, razvio, na uskoj prevlaci između Cresa i Lošinja, Osor kao jako regionalno središte koje je pod vlašću Bizanta postalo čak i sjedište biskupije. Od 15. st. i Osor gubi nekadašnje značenje jer središnjo-mjesne funkcije creskog dijela arhipelaga preuzima grad Cres. Ilovički sigurni akvatorij, zaštićen Svetim Petrom služio je samo kao dobro zaklonište i relevantna postaja na važnom istočno-jadranskom jedrenjačkom putu, a tako je ostalo i za čitavo vrijeme mletačke uprave do 1797. Stoga je ilovička luka podrobno prikazivana na starim pomorskim kartama, a posebno detaljno na pomorskom planu priloženom V. karti pomorskog atlasa *Carta di cabottaggio del Mare Adriatico* (Sl. 7.). Potom se smjenjuju austrijska (1797.-1805.), francuska (1805.-1813.), pa opet austrijska uprava (1813.-1918.) nad širim prostorom, a tako i na ovom otoku. Benediktince su na otoku zamijenili franjevci konventualci, koji su ga napustili u vrijeme Napoleonskih ratova (1806.).

Novija naseljenost Ilovika datira s kraja mletačke vladavine, od 18. stoljeća, kada je, kao i ostali okolni otočići, bio u posjedu Osorske pa Krčke biskupije (STRAŽIČIĆ, 1997.). Današnje naselje naselili su u većem broju stanovnici Velog Lošinja koji su tamo obrađivali crkvena imanja pa su najprije na otoku živjeli uglavnom samo povremeno, odnosno sezonski, da bi početkom 18. stoljeća ojačali naselje na sjeveroistočnoj strani otoka.

Sl. 6. Otoci Ilovik i Sv. Petar na Fortisovoj karti cresko-lošinjske otočne skupine, 1771.
Fig. 6 Ilovik Island and Sv. Petar Islet on Fortis' map of Cres-Lošinj archipelago, 1771

Sl. 7. Detaljan prikaz Ilovika i Sv. Petra na V. pomorskoj karti edicije *Carta di cabottaggio del Mare Adriatico*, 1822.

Fig. 7 Detailed representation of Ilovik Island and Sv. Petar Islet on V navigational map *Carta di cabottaggio del Mare Adriatico* edition, 1822

U crkvenom pogledu Ilovik je niz stoljeća potpadao pod staru osorsku biskupiju, što se promijenilo 1822. kada se osorska biskupija sjedinila s krčkom i prestala postojati kao samostalna biskupija. Tada i Ilovik, *de facto*, prelazi pod krčku biskupiju, a *de iure* 1830. Nova promjena zbila se nakon Prvoga svjetskog rata, kada je prema odredbama Rapallskog ugovora od 12. studenoga 1920. Ilovik, zajedno s Cresom i Lošinjem, potpao

pod talijansku upravu. Otoci su 1932., s obzirom na to da je i Zadar istim ugovorom pripao Italiji, priključeni zadarskoj nadbiskupiji, konstitucijom pape Pija XI. Nakon svršetka Drugoga svjetskog rata, Ilovik je pripojen matici domovini Hrvatskoj u okviru Jugoslavije, a 1948. vraćen na upravu Krčkoj biskupiji kojoj je opet pripojen 1963., a 1970. ulazi kao njezin dio u sastav novoosnovane Riječko-senjske metropolije (STRAŽIČIĆ, 1975.).

Najstarije zabilježeno ime otoka potječe iz 1071. i glasi *Neumae insulae*, čini se od grčke riječi *neuma*, "zrak". U drugoj polovici 13. stoljeća javlja se za Ilovik na jednom portulanu (tzv. *Carta Pisana*, v. LAGO, 1998.) kao i na manuskriptnom portulanu na pergameni Hieronima Masarachija iz pol. 13. st. pod nazivom *Nieme*, a to je ime zabilježeno na zemljovidima i kasnije (F. Berlinghieri, *La Novella Italia*, 1482.; *Atlante nautico del Genovese Vesconte Maggiolo*, 1512., LAGO, 1998.). Usporedno se u 13. stoljeću spominje pod imenom *Sanctus Petrus de Nimbis* i kasnije *San Pietro dei Nembis*, pa na jednom portulanu iz oko 1570. s. *piero denieme* (KOZLIČIĆ, 1995.). U razdoblju od 15. do polovice 19. st. na više se kartografskih izvora pojavljuju sljedeći nazivi obaju otoka, cijele skupine ili nekih lokaliteta na njima: Vesconte Maggiolo Genovese, *Atlante nautico*, 1512. – *Nieme*; Petar Kopic (Pietro Coppo), *Le carte dell Italia*, De Toto Orbe, 1520. – *Nieme*; Isti, *Carta del Colfo Adrian*, 1524. – *Nieme*; Giovanni Andreas Vavassore, *Mare Hadriatic* (prva tiskana plovidbena karta Jadrana), Venecija, 1539., 1541. – *Nieme*; Giacomo Gastaldi, *La Geographia particolare...*, Rim, 1560. – *S^o:piero*; Iacobo Castaldo, *Italiae Novissima – S. Piero*; Giovanni Francesco Camozio, *L'Istria nel disegno gastaldino...* 1563. – *S. Piero*; Ferrando Bertelli, *La riffigurazione della Dalmazia*, 1565. – *S. Piero* (+ reprint Francesco Valegio, Venecija 1616.; isto); Giovanni Francesco Camocio, *Novo disegno della Dalmatia et Crovatia...* 1566. – *S. Piero*; Paolo Furlani, *Carta Gastaldina dell Adriatico...*, Venecija, 1566. – *S. piero*; Isto, 1567? – *S. piero*; Nicolo Nelij, *Il vero et nvovo disegno della Dalmazia*, Venecija, 1570., – *S. piero*; Gerhard Mercator, *Forvm Ivlym, Karstia, Carniola, Histria et Windorum Marchia*, Duisburg, 1589. – *S. Piero*; Isti, *Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae Parte*, Atlas sive cosmographicae..., 1595. – *S. Piero*; Vicko Dimitrije Volčić, *Golfo di Venetia*, 1593. – *S piero di nembis*; W. Barents, *Tabvla Sinvs Venetici*, Amsterdam, 1595., – *S Piero*; George Keller, *Golfo di Venezia...*, 1616. – *S. Pietro de Nieme* (označeno naselje); Giovanni Antonio Magini, *Italia Nvova*, Milano, 1638. – *S. Pietro*; Stefano Scolari, *Karta sjevernog Jadrana (bez naslova)*, Venecija, poč. 17. st. – *S. Pietro di Nieme* (označeno naselje); Ioannes Blaeu, *Illyricum Hodiernum*, Amsterdam, 1679. – *S. Pietro*; Ivan Lučić Trogirani (J. W. Blaeu), *Illiricum hodiernum*, 1668. – *S. Pietro*; Giacomo Canteli da Vignola, *Dalmatia, Istria, Bosnia, Servia, Croatia...* 1684. – *S. Pietro*; Isti, *Li Dvcati di Stiria, Carintia e Carniola*, 1686. – *S. Pietro I.*; Isti, *La Croatia e contea di Zara*, Rim, 1690., *Scoglij S. Pedro di Nembis, Porto Nembis, S. Pedro*, otočić Sv. Petra naziva *Conie*; Jacques Nicolas Bellin, *Carte des Isles et Mer situées entre l'Istrie et la Dalmatie, Nomes le Quarnero*, Paris 1771. – *Port Nembis, Forteresse de S. Pierre de Nembis, Pietro E* (fra. *ecueil* = otočić); Alberto Fortis, *Isola di Cherso ed Osero*, 1771. – *Cosjac, Chiesa di S. Pietro coll' Ospizio, Fortezza, Capanne de Pastori, S. Piero de Nembis i P:^o Radovan*; Giovanni Valle, *La Dalmazia Veneta*, 1784. – *S. Pietro, P^o Nembis, S. Conie* (za otočić Kozjak ili Sv. Petar?); Carl Schütz, *Neueste Karte der Koenigreiche Bosnien, Servien, Croatien und Slavonien...*, Beč, 1788. – *S. Pietro di Nembis*; Giovanni Maria Cassini, *La Dalmazia con le isole adiacenti*, Rim, 1792. – *S. Pier de Nembis*; Joseph Lavallée, *Carte de L'Istrie et de la Dalmatie, Voyage pittoresque et historique...*, Paris,

1802. – *F.¹ de S. Pierre de Nembi* (s označenim objektom); Giovanni Antonio de Capellaris, *Carta novissima della Dalmazia, Albania, Croazia, Bosnia...*, Beč, 1806. – *P^o S. Pietro di Nembi, Fortezza*; Vincenzo di Lucio, *Nuova Carta del Mare Adriatico...*, Trst, 1809. – *S. Pietro di Nembo* i *I. S. Pietro di Nembo*; Ignaz Heymann, *Illyrische Provinz*, Beč, Pešta, 1810. – *S.¹ Pietr.^o di Nembo*; Gaetano Palma, *Carte des Provinces Illyriennes Comprenant La Bosnie L' Herzegovine Le Monténero et quelques pays adjacens*, Trst, 1812. – *S. Pietro di Nembi*; I. R. Istituto geografico militare di Milano, *Carta di Cabottaggio del Mare Adriatico*, Milano 1822. – *Porto di S. Pietro di Nembo, Scoglio Asinello, Sco. di S. Pietro di Nembo, S Pietro, Val Booch, Forte dist.o, Scoglio Cosiach, Valle Parsina, Secca Parsina, Valle Perkna, Valle Dragasdoligna, Valle Sirocchi, Valle Zalbochiboccia, Punta Radovan* i *V. Nodre*; *General Post und Strassen Karte vom Königsreiche Dalmatien*, Beč, 1839. – *I. Asinello, I. S. Pietro di Nembo*; Giuseppe Rieger, *Panorama della Costa dei Piroscafi dell Loyd Austriaco*, Trst, 1853. – *Is. S. Pietro de' Nembi* i *Sc. Asinello*; *General Karte der Herzogthümer Kärnten und Krain...* Beč, 1872. – *I. St. Pietro di Nembi, S. Pietro di Nembi, S Pietro, Castello, Po. Radovan, Po. Dobra, Po. Deruenich* i *Po. Parzine*.

Kako se zasad smatra, ime *Nembi* potječe iz grčkog jezika te se preko bizantskog razdoblja (SKOK, 1950.), zadržalo i kasnije, sve do novijih dana. Česta pojava imena *S. Pietro, S Piero* i sl. s dodatkom *de Nembi*, bez njega ili s nekim sličnim dodatkom, u mnogim izvorima i na zemljovidima sve do početka 18. st. ukazuje na činjenicu da je ovaj otočni prostor bio poznat, a vjerojatno i naseljen, pa makar samo benediktincima. Novonaseljeno stanovništvo u 18. stoljeću daje Iloviku ime Tovarňjak (tal. *Asinello*; usp. Sl. 7.) dok manji otok nazivaju Sv. Petar po istoimenoj crkvi na otoku. Kasnije se ime Tovarňjaka promijenilo u Ilovik, vjerojatno zbog mjestimičnih pojava ilovaste zemlje.³

Današnje naselje Ilovik smješteno je uz obalu (Sl. 10.), a njegova struktura ukazuje da su se njegovi stanovnici bavili ponajvećma agrarnim djelatnostima. Naime, sve kuće koje su smještene uz obalu, okrenute su pročeljima prema unutrašnjoj "ulici", a prema moru im je dvorišna strana ispred koje je redovito mali pristan za barku. Pročelja s ulaznim vratima okrenuta su zapravo prema zavjetrini u odnosu na buru, koja, iako oslabljena zbog barijernog pružanja Sv. Petra, ipak preko najnižeg dijela tog otočića dolazi do naselja. Jedino otočno naselje smješteno je na blagoj padini, na plodnom terenu uz obalu kanala koji odvaja Ilovik od Sv. Petra. Posebnost je Ilovika i u tome što se groblje nalazi na susjednom otočiću Sv. Petar uz istoimenu kapelu i ostatke nekadašnjeg samostana (STRAŽIČIĆ, 1975.). Na Sv. Petru nalaze se i razmjerno dobro očuvani ostatci nekadašnje utvrde zvane Kulina ili Fortica (Sl. 4.) koja se nalazi na samoj obali nasuprot naselja Ilovik. Danas je taj objekt u privatnom vlasništvu te je onemogućen slobodan pristup i razgledavanje premda je građevina kulturološki iznimno vrijedna, a može se na odgovarajući način uvrstiti i u turističku ponudu. Na središnjem dijelu otočića nalazi se od 1961. i franjevačko odmaralište (Hrvatska provincija Sv. Ćirila i Metoda), darovština obitelji Petra Bernića, u kojem redovnici i školarci borave uglavnom za ljetnih mjeseci i gdje imaju pristanište, kuću za odmor, kapelu, cisternu i igrališta. Nekoliko vojnih

³ Korijen "ilo" (od grč. *ilýs* = blato) često se nalazi u hrvatskim toponimima (Ilo, Ilova, Ilica, Ilovač, Ilovačina, Ilovica, Ilovice, Ilovnjak) koji se vezuju ili za blato, ili za lokvu, kanal, vodotok, a sama riječ znači mekani zemljani materijal, vrstu gline, od žute do crvene boje (SKRAČIĆ, 1996., ANIĆ ET AL., 2002.). Očito je stari toponim vezan za samo današnje mjesto gdje se moglo nalaziti takvog blata ili zemlje, gline, ilovače.

objekata kojima se služila JNA, a zatim Hrvatska vojska, danas su napušteni iako se neki od njih nalaze na iznimno povoljnim lokacijama, primjerice zgrada u samom naselju Ilovik, zgrade u uvali Parknu (Ugradica), objekti na Didu (bunker), pa bi se mogli pretvoriti u stambene ili turističke objekte.

Prirodno-geografska obilježja otoka

Geološke i geomorfološke značajke otoka

Dva usporedna grebena koja se pružaju u pravcu sjeverozapad-jugoistok na sjeveroistočnoj i jugozapadnoj strani otoka izgrađena su od vapnenaca u izmjeni s dolomitima. Te naslage gornjekrede starosti (cenoman-turon, $K_2^{1,2}$) nalaze se u jezgrama antiklinala i nastavljaju se kontinuirano na dolomite donje i gornje krede ($K_{1,2}$). Vapnenci senona (K_2^3) smješteni su uglavnom u krilima većinom poremećenih antiklinala, a često su u rasjednom kontaktu s naslagama cenoman-turona. Naslage starijeg paleogena uglavnom su u transgresivnom odnosu sa starijim, krednim naslagama.

Geološka specifičnost otoka Ilovika u odnosu na susjedne otoke jest postojanje naslaga donjeg paleogena, odnosno liburnijskih naslaga (Pc, E_1) i miloidnih vapnenaca (E_1). Liburnijske naslage transgrediraju na rudistne vapnence senona u vidljivoj erozijskoj diskordanciji (MAMUŽIĆ ET AL., 1967.). Tragovi kopnene faze jedva se zapažaju. Te naslage smještene su u plitkoj, širokoj, sa sjeveroistočne strane prevrnutoj sinklinali. Od fosila sadrže sitne, većinom neodređene gastropode i fragmente algi. Naslage vremenski odgovaraju gornjem paleocenu – donjem eocenu. Litološki, to su gusti, dobro uslojeni vapnenci, smeđe do crvenkaste boje prosječne dubine oko 50 m. Udio $CaCO_3$ iznosi i do 90%. Pokazuju karakteristike mehanički taloženih vapnenaca u kojima prevladava sitni organogeni detritus. Prostor taloženja bilja bilo je plitko more lagunarnog tipa (MAMUŽIĆ ET AL., 1967.).

Otočić Sv. Petar izgrađen je pretežno od naslaga dobro uslojenih vapnenaca s dolomitom donje krede (barem-apt, $K_1^{3,4}$) i od dobro uslojenih dolomita alb-cenomana, dok se cenomansko-turonski vapnenci s dolomitima ($K_2^{1,2}$) i rudistni vapnenci senona (K_2^3) javljaju u manjoj mjeri.

Prema geomorfološkoj regionalizaciji Hrvatske (BOGNAR, 2001.) Ilovik sa Sv. Petrom čini najjužniji dio subgeomorfološke regije *Otok Lošinj s arhipelagom* u sklopu mezogeomorfološke regije *Kvarnerski arhipelag i crikveničko-vinodolsko primorje s kastavskom zaravni*. Obje cjeline čine dio makrogeomorfološke regije *Istarski poluotok s kvarnerskim primorjem i arhipelagom*.

Reljefom otoka dominiraju dva vapnenačka grebena male visine s vrhovima Krišina (Križine) i Did na jugozapadu, i Mala i Vela Straža na sjeveroistočnom grebenu. Središnjim dijelom otoka, od naselja Ilovik do uvale Paržine, pruža se središnja udolina, prostor najintenzivnije agrarne djelatnosti. Na sjevernoj strani otoka vidljiva je prevrnuti sinklinala dok se u neposrednoj blizini naselja nalazi i jedina rasjedna zona na otoku. Na Iloviku ne postoji flišna zona, a nema niti eolskih sedimenata karakterističnih za susjedne otoke (ponajprije za Susak, zatim Unijske, Vele i Male Srakane i u manjoj mjeri Lošinjske). Nepostojanje takvih naslaga otežavalo je intenzivniji razvoj poljoprivrede i time ranije stalno naseljavanje ovog otoka. Prevladavaju krški oblici koji su donekle našli odraz i u lokalnoj toponimiji otoka (Skračine, Harbac, Vele stijene, Glavina, Velo brdo i dr.).

Na otocima Ilovik, Sv. Petar i Kozjak do sada nisu otkriveni speleološki objekti. Manji objekti su Golubinka na istočnom dijelu Sv. Petra blizu rta Južna Glavina te manja potkapina na rtu Radovan na Iloviku.

Obale otoka uglavnom su niske i pristupačne, osim na jugozapadnoj dijelu, gdje su strme djelomično i zbog izrazitije abrazije, odnosno mehaničkoga razornog djelovanja valova juga. Karakteristični su i mali korozijom oblikovani ostjenjaci uz sjeverozapadnu obalu Sv. Petra. Korozijom vapnenačke podloge i naknadnim ispiranjem rastresitog pokrivača, te gornjopleistocensko-holocenskim pozitivnim pomicanjem razine mora ti su se zanimljivi oblici našli u moru, mjestimice stršeći iznad površine svega 30-ak cm (Sl. 8.).

Sl. 8. Ostjenjaci uz obalnu crtu sjeverozapadnog dijela otočića Sv. Petar
Fig. 8 Rocks along the coastline of northwestern part of Sv. Petar Islet

Dobro je razvedena samo zapadna strana Ilovika, gdje se nalazi i većina uvala na otoku: Dražice, Nozdre, Mala Draga, Vela Draga, Široka uvala, Galboki Boćac, Krojevica (Kraljevica) i Totivina. Na istočnoj strani postoji tek nekoliko manjih uvala (Sv. Andrija ili Sućadrija, Prisluga ili Prišliga), dok se najveća uvala na otoku, Paržine, nalazi na jugoistoku otoka, gdje se nalaze i Kovačeva, istočno od nje, te Parknu i Zemljačić zapadno prema uvali Totivina. U dnima uvala obično se nalaze veća ili manja žala, a ima ponegdje i pijeska (Krojeva). Pjeskovite naslage prekrivaju najveći dio uvale Paržine, koja je po njemu i dobila ime (Sl. 9.). U ovoj uvali znatne su količine morske trave posidonije (*Posidonia oceanica*) nanesene valovima juga u dno uvale, slično kao i u nekim uvalama otoka Silbe, Oliba i Dugog otoka. Uvale su nepogodne za sidrenje jer ih je većina okrenuta prema otvorenom moru i time izložena vjetrovima iz zapadnog i južnog kvadranta koji podižu velike valove. Zbog toga se za sidrenje koristi kanal između Ilovika i otočića Sv. Petar koji je zaštićen gotovo od svih vjetrova i koji se još od antičkih

vremena koristio kao sklonište brodova. Danas je u ovom kanalu uređeno privezište s plutačama za nautičare na kojem se može vezati oko 80 jedrilica.

Sl. 9. Plitko pjeskovito podmorje s naslagama posidonije (*Posidonia oceanica*) uz obalni rub uvale Paržine

Fig. 9 Shallow sandy offshore zone in Paržine Cove covered with Posidonia oceanica

Sl. 10. Luka Ilovik između istoimenog otoka i otočića Sv. Petra

Fig. 10 Ilovik port situated between Ilovik Island and Sv. Petar Islet

Na zapadnoj i sjeverozapadnoj strani otoka, uz samo more, jasno su na više mjesta vidljivi ostatci primitivne eksploatacije kamena, vjerojatno iz srednjeg vijeka pa do novijih dana. Kamen se vadio na mjestima gdje je dubina mora i oblik obalne crte omogućivao lak pristup brodovima i gdje se kamen razmjerno lako mogao lomiti u blokove. Na tom području, ali i na drugim mjestima uz obalu otoka, vidljivi su i ostatci desetak vapnenica u kojima se na primitivan način proizvodilo vapno (rt Krojevica, u Totivina, rt Parknu, Prišliga, pod Veliku stražu itd.).

Sv. Petar (Priko) je izduženi otočić, s dvije uzvisine, niže sjeverozapadne (Vele stijene, 31 m) i jugoistočne istaknutije (Velo brdo, 62 m) koje su povezane suženjem širokim između Luke Ilovik i uvale Bočić jedva 200 m. Još su dvije uvale istaknutije na otočiću, Prikodražica na sjevernoj strani i Podgroblje na sjeverozapadnoj strani otočića.

Klimatska obilježja

Otok Ilovik, zahvaljujući svojem smještaju na krajnjem jugoistočnom dijelu cresko-lošinjskog otočnog niza, ima vrlo povoljna klimatska obilježja i nalazi se, prema Köppenovoj klasifikaciji, na prijelaznom pojasu između Csa i Cfa klime. Prema osnovnim klimatskim elementima srodniji je sjevernodalmatinskom otočnom prostoru nego ostatku Kvarnera, posebice prema srednjoj godišnjoj količini padalina.

Godišnji hod temperature ukazuje na maritimna obilježja klime. Utjecaj mora posebice je izražen u zimskim mjesecima kada su srednje mjesečne temperature u Malom Lošinju znatno više nego u Rijeci i sličnije su onima na sjevernodalmatinskim postajama. U ljetnim mjesecima temperature su također više, dijelom zbog zaklonjenog položaja Malog Lošinja, što umanjuje osvježavajući utjecaj maestrala. Slično je i na susjednoj Silbi, pa su temperature Ilovika, s obzirom na blizinu, zacijelo približnih vrijednosti onima na Lošinju i Silbi.

Tab. 1. Godišnji hod temperature zraka 1961.-1990. (u °C)

Tab. 1 Annual air temperatures in the period from 1961 to 1990 (in °C)

Postaja	S	V	O	T	S	L	S	K	R	L	S	P	Sred. god.
Rijeka	5,3	6,1	8,5	12,2	16,6	20,1	22,8	22,3	18,9	14,4	9,8	6,5	13,6
M.Lošinj	7,1	7,4	9,2	13,1	17,2	21,3	23,8	23,6	20,4	16,5	12,4	9,1	15,1
Silba	7,8	7,5	10,1	13,2	17,0	21,0	24,5	24,1	21,0	16,8	12,0	9,3	15,4
Zadar	6,7	7,4	9,4	12,9	17,2	21,0	23,6	23,1	19,8	15,8	11,5	8,1	14,7

Izvor: Državni hidrometeorološki zavod, Zagreb, 2004.

Oborine se na otoku Iloviku javljaju gotovo isključivo u obliku kiše, dok je broj dana sa snijegom zanemariv (postaja Mali Lošinj bilježi prosječno dva sniježna dana u godini). Najviše kiše padne u zimskoj polovici godine, a najkišovitiji je mjesec studeni. Za razliku od priobalnog prostora Kvarnera s prosječnom godišnjom količinom oborina od preko 1000 mm, na Iloviku je godišnja količina padalina je oko 950 mm. Izrazito kišoviti mjeseci (> 100 mm oborina) jedino su rujana i studeni, a u obližnjim postajama i prosinac. Slično otočnim postajama Sjeverne Dalmacije, na Iloviku najmanje oborina padne u srpnju, upravo u vrijeme kada su potrebe biljnog svijeta i stanovnika za vodom najveće. Budući da otok nema kvalitetno rješenje vodoopskrbe, otočno stanovništvo koristi se zalihama kišnice prikupljene u cisternama, a kada se te zalihe potroše, voda se

dovozi s kopna vodonoscima (GEREŠ, 1998.). Općenit manjak vode u ljetnim mjesecima nalaže štednju pa je smanjen intenzitet potencijalno znatnijega uzgoja različitih povrtnica, a, što je još značajnije, nema navodnjavanja maslinika, što rezultira izrazitim variranjem količine uroda te važne poljodjelske kulture. Umrežavanje otoka u vodoopskrbni sustava Cres i Lošinja nužan je preduvjet intenzivnijega, ili bolje, kvalitetnijega, razvitka turizma, glavne gospodarske djelatnosti koja bi mogla činiti okosnicu revitalizacije otoka.

Tab. 2. Godišnji hod količine oborina 1961.-1990 (u mm)

Tab. 2 Annual precipitation in the period from 1961 to 1990 (in mm)

POSTAJA	S	V	O	T	S	L	S	K	R	L	S	P	God.
Rijeka	136	119	124	118	107	116	81	113	166	167	175	140	1562
M. Lošinj	95	76	76	58	57	48	55	70	98	89	135	106	965
Ilovik	87	73	69	64	60	59	42	74	103	97	123	92	943
Silba	93	75	70	67	64	57	39	69	94	86	133	92	938
Božava	80	74	72	60	49	55	44	56	94	106	131	82	903
Zadar	77	72	74	60	61	52	35	63	98	112	119	94	917

Izvor: Državni hidrometeorološki zavod, Zagreb, 2005.

Ilovik se nalazi na granici dvaju tipova Köppenove klasifikacije klime, koja se temelji na vrijednosti temperature i količine oborina kao dvaju najvažnijih klimatskih elemenata. Na karbonatnoj podlozi dio oborinskih voda nestaje u podzemlju i ne koristi biljnom pokrovu pa se poradi toga Köppenovim varijablama dodaje i treći parametar – propusnost podloge. Propusnost je bitno obilježje otočnoga krškog terena. Zbog propusnosti površine treba smanjiti učinak količine oborina na temeljna klimatska obilježja. Višegodišnji srpanjski prosjek oborina za Ilovik iznosi 42 mm, dok je iskoristiva vrijednost tek 34 mm (FILIPČIĆ, 2001.). Prema tome kriteriju Ilovik ima eumediteransku Csa klimu, a ne Cfa klimu, jer je prosječna efektivna količina oborina u srpnju manja od 40 mm.

Na cijelom području cresko-lošinjskog otočja prevladavaju vjetrovi sjevernog kvadranta na koje u Malom Lošinj otpada 40% svih vjetrova, a slične se vrijednosti čestine vjetrova mogu pretpostaviti i na Iloviku (STRAŽIČIĆ, 1997.). Najizraženiji je vjetar bura, kojoj su izložene istočne obale otočića Sv. Petra i samog Ilovika. Na Iloviku učinak bure donekle je smanjen zbog zaklona kojeg čini otočić Sv. Petar. Luka Ilovik zaštićena je od vjetrova istočnog i južnog kvadranta.

Hidrogeografske značajke

Mala površina otoka obilježena uglavnom krškim strukturama i procesima uvjetuje oskudicu vode na Iloviku. Nepostojanje nepropusnih naslaga onemogućuje zadržavanje vode na površini. Podzemne se vode najbliže površini nalaze na prostoru uvali Paržine i rta Radovana. Takva voda uglavnom je zaslanjena pa se koristi samo za napajanje ovaca, koje podnose vodu s povećanim udjelom soli. Od lokalnih pojava vode najvažnije su zdenac i cisterna na franjevačkom posjedu na Sv. Petru, cisterna zapadno od groblja na Sv. Petru, seoska cisterna na padini zapadno od mjesta na Iloviku, cisterna vojnih objekata u uvali Parknu, te veći broj cisterni (gusterni) u mjestu u individualnim stambenim objektima (još 1981. bilo je 120 zdenaca i gusterni, praktički već tada je svaki

objekt imao vlastito rješenje vodoopskrbe). Na Sv. Petru nalazi se i lokva zvana Lokanj (SKOK, 1950.).

Na otoku nije kvalitetno riješeno pitanje zbrinjavanja otpadnih voda. Sva kućanstva i ugostiteljski objekti imaju septičke jame izdubljene u propusnim stijenama, tako da se onečišćuje podzemlje. Problem je to veći što je velik broj stambenih jedinica izgrađen upravo uz obalu pa je potencijalno ugrožena morska voda, što može biti opasno posebice tijekom ljeta kada ljudi u mjesnoj luci kupanjem dolaze u neposredan kontakt s onečišćenom vodom.

Od Lošinja Ilovik je odvojen Ilovičkim kanalom ili Ilovičkim vratima (nekad Kanal Nemb) dok ga od Premude dijele Kvarnerička vrata široka oko 9,2 km (od rta Radovan na Iloviku do rta Medvijina na Premudi). Istočno od otoka prostor je Kvarneriča, a zapadna je strana otoka okrenuta prema otvorenom moru. Izobata od 10 m pravilno prati obalnu crtu na oko 100 m udaljenosti. Iznimka je kanal između Ilovika i Sv. Petra, koji je dubok do 7 m, i prostor ispred uvale Paržine i rta Ugradica gdje se ta izobata nalazi na 500 do 600 m udaljenosti od obale. Dokaz je to da se podmorski reljef nastavlja na onaj kopneni jer u uvali Paržine na more izbija blago položena središnja otočna udolina koja se, ispunjena znatnim nanosima pijeska, nastavlja dalje u podmorju, a jugoistočno od rta Ugradica na udaljenosti 150-200 m nalazi se istoimena pličina, dubine svega 1,8 m.

Morsko dno oko otoka uglavnom je pjeskovito i prekriveno livadama posidonije. Kamenito dno nalazi se oko rta Ugradica u blizini kojeg se nalazi i istoimena prostrana pličina (1,8 m dubine). Za ribarstvo Ilovika važna su lovišta u Kvarneričkim vratima oko otočića Grujice gdje se nalaze veliki brakovi na kojima se zadržava kvalitetna bijela riba, a u blizini se nalaze i velika lovišta sitne plave ribe.

Fitogeografske značajke otoka

Najveći dio otoka Ilovika obrastao je sredozemnom vegetacijom. Radi se pretežno o makiji u kojoj se ističe crnika (*Quercus ilex*), ali su zastupljene i sve druge tipične vrste ove zajednice. Mjestimično ima i šumaraka alepskog bora (*Pinus halepensis*), što je dobrim dijelom rezultat umjetnog pošumljivanja. Danas je šumski pokrov s makijama prekrrio oko 65% površine otoka kao posljedica značajne prirodne reforestacije donedavnih kamenjarskih pašnjaka, a dijelom i zapuštenih poljodjelskih površina. Tradicionalnim stočarskim iskorištavanjem otoka na kojem je bilo i do 1000 glava ovaca, koza, magaraca, a svojedobno i malih sredozemnih goveda, nekadašnji autohtoni šumski pokrov bio je znatno reduciran i devastiran (usp. Sl. 11.), slično kao i na drugim hrvatskim otocima i priobalju (HORVAT, 1957.). Tako je i Ilovik, sve do pol. 20. st. bio poprilično ogoljen, s prevladavajućim kamenjarskim pašnjacima, a drvo se koristilo za ogrjev, građu i druge namjene, primjerice za proizvodnju vapna (loženje velikih količina drva u vapnicama). Međutim, tridesetak godina nakon Drugoga svjetskog rata, kao posljedica deagrarizacije i posebno napuštanja stočarstva, uvođenja električne energije i dovoza plina u bocama, oko 40% površine otoka je već pod različitim oblicima šumskog pokrova (STRAŽIČIĆ, 1975.).

Glavna područja prirodne vegetacije su na padinama Vele Straže i Vrha na sjeveroistočnom dijelu otoka te na jugozapadnim padinama Dida i Krišine. Na njima se, osim alepskog bora i crnike, može pronaći niz biljnih vrsta karakterističnih za zajednicu *Quercetum ilicis*, planika (*Arbutus unedo*), lemprika (*Viburnum tinus*), zelenika (*Phyllirea latifolia*), smrdljika (*Pistacia terebinthus*) te veliki vrijes (*Erica arborea*).

Rasprostranjenosti se ističu i povijuše, tetivika (*Smilax aspera*), kupina (*Rubus ulmifolius*) i sparožina (*Asparagus acutifolius*). U naselju su česti lovor (*Laurus nobilis*), ružmarin (*Rosmarinus officinalis*), tamaris (*Tamarix gallica*) i posebice oleander (*Nerium oleander*) po kojemu je otok osobito poznat, te brojne ruže, druge ukrasne cvjetnice, palme i sl. (u turističkim prospektima Ilovik se često naziva "otokom cvijeća"). Posvuda u naselju i posebice u središnjoj udolini raste smokva (*Ficus carica*), a može se pronaći i pokoje stablo oskоруše (*Sorbus domestica*), šljive, amule, badema, breskve, nara i dr. Posebna su zanimljivost i dva donesena stabla eukaliptusa (*Eucalyptus sp.*) koja se nalaze uz samu obalu u središtu naselja. Prisutnost trstike na pojedinim lokacijama uz južnu i jugozapadnu obalu Ilovika dokaz je povećane vlažnosti tla.

Sl. 11. Regeneraciju biljnog pokrova tek djelomice usporavaju preostala manja stada koza
Fig. 11 Regeneration of the vegetation is only partly reduced by the remaining small flocks of sheep

Središnja otočna udolina agrarno je iskorištavana s još uvijek brojnim maslinicima. Prisojne su strane vapnenačkih grebena u prošlosti bile područje uzgoja vinove loze (*Vitis vinifera*) no izmjenom društveno-gospodarskih prilika na otoku vinova se loza prestala uzgajati te su padine s vremenom zarasle u makiju, a vinova se loza zadržala tek na manjim površinama u središnjoj udolini s neznatnim značenjem za otočno gospodarstvo. Slične su vegetacijske prilike i na susjednom Sv. Petru, koji je pogodan za poljoprivrednu proizvodnju u središnjem niskom dijelu, nasuprot naselju Ilovik.

Međutim, danas, osim nešto maslina, ne postoji agrarna proizvodnja iako su se na njemu u povijesti nalazili vinogradi zbog kojih je susjedni Ilovik i naseljen lošinjskim stanovništvom koje je obrađivalo upravo crkvene vinograde na Sv. Petru. Viši dijelovi otočića posve su obrasli makijom i teško su prohodni. Mjestimično su na parcelama izloženima vjetru i valovima istaknutije skupine trske (*Arundo donax*).

Socio-geografska transformacija otoka

Tijekom posljednjih desetljeća otok Ilovik je prostor izrazite socio-geografske preobrazbe, koja se očituje u uglavnom nepovoljnim demogeografskim mijenama, regresijom tradicionalnih oblika gospodarenja otočnim površinama te promjenama otočnog krajolika.

Temeljne demogeografske značajke

Otočni prostor Republike Hrvatske područje je zahvaćeno emigracijom od kraja 19. st. pa do danas. Upravo su mali otoci najjače zahvaćeni tim procesom, a emigracija je glavni čimbenik procesa depopulacije (WERTHEIMER-BALETIĆ, 1979., NEJAŠMIĆ, 1990., LAJČIĆ, 1995., FRIGANOVIĆ, 2001.). Depopulacija je osobito bila izražena na malim otocima koji su udaljeniji od kopna i na njima je najranije započela, već 20-ih godina prošloga stoljeća, dok su veliki i obali bliži otoci vrhunac naseljenosti doživjeli u godinama neposredno nakon Drugoga svjetskog rata (FRIGANOVIĆ, 2001.). Tako se često čuje tvrdnja da je trostuko više Ilovičana u SAD nego na otoku, a to je slično kao i na Susku, Olibu i nekim drugim malim otocima. Iseljenih je mnogo u New Yorku, Seattleu i drugim američkim gradovima. Brojni iseljenici posjećuju svoj otok. Ilovik je 1857. godine imao 385 stanovnika i taj je broj postupno stalno rastao sve do 1921., kada otok bilježi maksimum od 512 stanovnika. Nakon toga započinje postupna depopulacija do Drugoga svjetskog rata (473 stanovnika 1931.), a poslije njega i nagao pad (393 stanovnika 1948.), te jedno kraće zaustavljanje pada broja stanovnika (399 stanovnika 1953.), a otada stalno, ubrzano smanjenje broja stanovnika, što je vidljivo i iz tablice (Tab. 3.) s usporedbom s kretanjem broja stanovnika na drugim otocima cresko-lošinjskog arhipelaga.

Tab. 3. Kretanje broja stanovnika na cresko-lošinjskoj otočnoj skupini

Tab. 3 Population of Cres-Lošinj archipelago

Otok	Broj naselja	Broj stanovnika				
		1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
Lošinj	5	5 654	5 785	6 688	8 134	7 996
Ilovik	1	346	213	147	145	104
Susak	1	1 199	323	247	188	188
Unije	1	273	113	85	81	90
Male Srakane	1	17	2	2	1	2
Vele Srakane	1	92	17	16	9	8
Cres	29	4 373	3 536	3 176	3 238	3 174
Ukupno	39	11 954	9 989	10 361	11 796	11 532

Izvori: KORENČIĆ, 1979., HRŽENJAK, 1983., PODGORELEC, 1999. I POPIS 2001. (www.dzs.hr)

Proces depopulacije na Cresu započinje već krajem 19. st., a na Lošinju i okolnim malim otocima 20-ih godina prošlog stoljeća. Cresko-lošinjsko otočje čini jedinstvenu demografsku cjelinu sa znatnim unutrašnjim razlikama koje dolaze do izražaja u posljednja četiri desetljeća, kada su se na ovome prostoru dogodili važni imigracijski i emigracijski procesi. Depopulacija je neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, kao i prethodno između dva rata, bila još uvijek prisutna zbog agrarne prenaseljenosti, ali i zbog političkih prilika. Naime, nakon rata cresko-lošinjska otočna skupina vraćena je u sastav tadašnje Jugoslavije, nakon čega je, posebice iz gradova, započeo značajan egzodus talijanskog stanovništva i njihovih pristaša, kao i protivnika komunističkog režima, što se značajno odrazilo na ukupne demografske prilike otočja. Ilovik, kao izolirani prostor, obilježilo je više iseljavanje iz egzistencijalnih, nego političkih razloga. Međutim, posebnost cresko-lošinjskog otočnog prostora u cjelini jest stagnacija depopulacije i blagi porast broja stanovnika od 1961. do 1991. Ipak, unutar otočnog prostora postoje znatne razlike. Dok se u velikim otočnim naseljima Malom Lošinju i Cresu povećava broj stanovnika, mali otoci poput Ilovika, bilježe manji ili veći pad broja stanovnika. Krajem 1960-ih godina liberalizacijom prekograničnog prometa omogućeno je slobodnije iseljavanje stanovništva te tada dobar dio stanovnika malih otoka lošinjskog arhipelaga odlazi u prekomorske zemlje (PODGORELEC, 1999.). Osim klasične emigracije, male otoke zahvatio je i proces emigracije unutar cresko-lošinjskog otočnog prostora. Naime, tijekom 1970-ih dolazi do snažnog razvoja turizma, brodogradnje i brodarstva u Malom i Velom Lošinju i povećane potrebe za radnom snagom pa stanovnici manjih otoka sele na Lošinj. Iseljavanje na susjedni otok Lošinj vjerojatno bi bilo znatno slabije da su postojale odgovarajuće prometne veze. Na taj način bio bi se spriječio odljev radnika i učenika. Znakovit je podatak da na otoku koji je od susjednog Lošinja udaljen tek 1500 m, živi, prema popisu iz 2001., samo jedan dnevni migrant, i to učenik srednje škole koju pohađa u Malom Lošinju. Nije li to očit znak brojnih propusta i nesnalaženja mjerodavnih tijela državne, regionalne i općinske uprave koji desetljećima nisu uspjeli u omogućavanju odgovarajućeg razvoja ovoga malog otoka?

Otok nije kao i većina hrvatskih krajeva bio znatnije zahvaćen i iseljavanjem na privremeni rad u inozemstvo ili unutar zemlje, odnosno zapošljavanjem na brodovima (kao npr. na Istu), već je stanovništvo uglavnom iseljavalo trajno. Tako godine 1981. nisu zabilježene osobe na privremenom radu u inozemstvu niti članovi njihovih obitelji, a 1991. bilo ih je 8 i 2 člana obitelji, a 2001. statistika opet ne bilježi takve osobe.

Kao što je navedeno, i u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991.-2001.) dolazi do pada broja stanovnika na Iloviku. Stvarna demografska kretanja na Iloviku najbolje se mogu odrediti promatranjem migracijske bilance stanovništva. Migracijsku bilancu čini saldo prirodnog i popisanog kretanja broja stanovnika i njome se određuje stvarna demografska pulsacija (FRIGANOVIĆ, 2001.). Migracijski saldo Ilovika u razdoblju od 1962. do popisa 2001. uglavnom je negativan, s vrhuncem u međupopisnom razdoblju od 1962. do 1971. (-107 stan.). Iznimka je razdoblje od 1982. do 1991., kada je zabilježen pozitivan migracijski saldo (+27 stan.). Rezultat je to većim dijelom metodologije popisa 1991. po kojoj je uz prisutno stanovništvo popisano i ono koje ne živi stalno na otoku (primjerice radnici na privremenom radu u inozemstvu), kao i vlasnici kuća za odmor koji su svoje stalno boravište prijavili na otocima zbog poreznih olakšica pa te rezultate treba uzeti s određenim oprezom (PODGORELEC, 1999.). U najnovijem međupopisnom razdoblju od 1992. do 2001. ponovno je zabilježen negativni

migracijski saldo od –22 stanovnika. Demografska perspektiva otoka nije dobra i uskoro bi Ilovik, slično kao i neki drugi mali hrvatski otoci (NEJAŠMIĆ, 1991.b, FARIČIĆ, MAGAŠ, 2004.) mogao u potpunosti depopulirati. Naseljenost bi u budućnosti, ako se situacija ne izmijeni, mogla biti samo povremena, i to tijekom turističke sezone.

Tab. 4. Prirodno kretanje stanovnika Ilovika u razdoblju od 1991. do 2002.

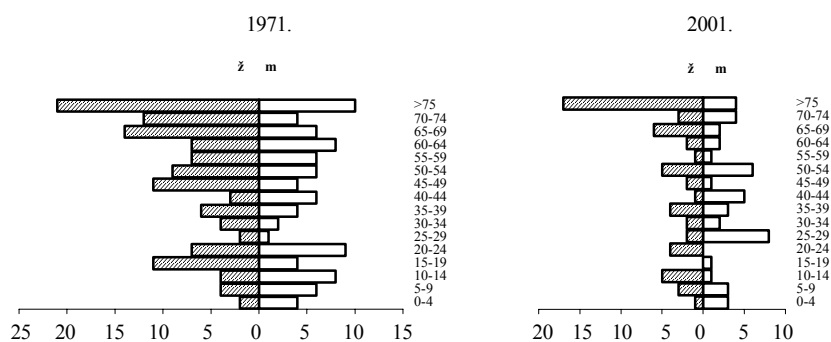
Tab. 4 Natural population change of Ilovik Island in the period from 1991 to 2002

	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.
N	0	0	1	0	1	2	0	1	2	0	0	2
M	2	1	2	3	3	2	6	4	4	3	1	6
I	-2	-1	-1	-3	-2	0	-6	-3	-2	-3	-1	-4

N – broj živorođenih, M – broj umrlih, I – prirodni prirast (inkrement)

Izvori: Tablogrami Državnog zavoda za statistiku, 1991.-2002.

Prirodno kretanje stanovništva u posljednjem međupopisnom razdoblju u skladu je s procesima na ostalim malim hrvatskim otocima. Prirodni je prirast blago negativan, a karakterističan je mali broj i rođenih i umrlih. U šest godina u razdoblju od 1991. do 2002. nije zabilježeno niti jedno živorođeno dijete. Posljedica je to nepovoljne dobne, pa i spolne strukture stanovništva. Prema popisu 2001. udio ženskog stanovništva (55,8%) bio je veći od udjela muškog (44,2%) stanovništva, a taj je nesrazmjer izrazitiji u odnosu na Grad Mali Lošinj, kojemu Ilovik administrativno pripada (51,8% ženskog i 48,2% muškog stanovništva) te Primorsko-goransku županiju (također 51,8% ženskog stanovništva). Dobna struktura stanovništva još je nepovoljnija. Čak je 38,5% stanovnika Ilovika starije od 65 godina, a stanovništva mlađeg od 20 godina ima tek 16,3%. Prema tome, stanovništvo Ilovika obilježava duboka starost, "nagrišpano je", kako to za hrvatske otočne populacije slikovito primjećuje M. A. Friganović (2001.). Veliki su izgledi, kako je već istaknuto, potpuno izumiranje autohtonog stanovništva. Na temelju usporedbe dobno-spolne strukture stanovništva Ilovika 1971. i 2001. (Sl. 12.) mogu se zorno uočiti razorni učinci demografske erozije Ilovika s nesagledivim negativnim socio-ekonomskim posljedicama.

Sl. 12. Dobno-spolna struktura stanovnika Ilovika 1971. i 2001.

Fig. 12 Population pyramids of Ilovik Island in 1971 and 2001

Broj domaćinstava Ilovika 1981. bio je 59, zatim 1991. 54, te 2001. 47 što znači da je prosječan broj članova domaćinstva opao s 2,49, na 2,21, a to je znatno ispod prosjeka županije i zemlje. Na Iloviku su uglavnom staračka (najvećim dijelom samačka) kućanstva, a rijetke višečlane obitelji donekle "popravljaju" prosjek. Dobna struktura stanovništva te struktura kućanstava imaju duboke sociološke posljedice za daljni razvitak otoka. S izumiranjem starijeg stanovništva gubi se stoljećima stvarana otočna tradicija koju čini lokalni govor, običaji, načini gospodarskoga vrjednovanja prostora i sl. Ovaj mali otok mijenja nekadašnji jedinstveni inzularni ambijent, koji postupno zamjenjuju novi sadržaji što ih donose stanovnici podrijetlom s Ilovika, ali i drugi iz Malog Lošinja, Rijeke i drugih gradova iz domovine i inozemstva. Te novine ukazuju na sve izrazitije utjecaje sveprisutne urbanizacije kao prostornoga i sociološkog fenomena.

Godine 1981. Ilovik je imao 126 stanova, od toga za stalno stanovanje 84, godine 1991. broj stanova povećan je na 155, što se odnosilo mahom na stanove za odmor, a 2001. zabilježeno je blago smanjenje ukupnog broja stambenih jedinica na 150. Došlo je do napuštanja pojedinih starih objekata, a zbog ratnih prilika u razdoblju od 1991. do 1995. bila je donekle smanjena izgradnja objekata za odmor (vikendica). Međutim, kada se uzme u obzir da je od 150 stanova zabilježenih popisom 2001. samo njih 59 bilo za stalno stanovanje, onda je broj stanova za odmor ipak povećan, očito posljednjih nekoliko godina. Tako se broj stanova za odmor praktički više nego udvostručio u dvadesetak godina s oko 40 objekata 1981. na oko 80 objekata 1991. te na oko 90 objekata 2001.

Ekonomsko-geografske posebnosti Ilovika

Nepovoljna dobna struktura otočnog stanovništva temeljni je problem ne samo za populacijske već i gospodarske prilike na otoku. Dugotrajni nepovoljni demografski procesi (emigracija, depopulacija, starenje stanovništva) i opće opadanje fertiliteta doveli su do pada reproduktivne snage i vitaliteta stanovništva (FRIGANOVIĆ, 2001.). Obnova stanovništva *in situ* nije moguća zbog starosti populacije pa je jedini izlaz doseljavanje stanovnika. Takvo doseljavanje stvara probleme druge vrste jer su otočne populacije općenito zatvorene i ponekad nepovjerljive prema došljacima (FRIGANOVIĆ, 2001.). Međutim, ilovička populacija relativno je otvorena prema doseljenicima. Naime, prema popisnim podacima iz 2001. gotovo trećina stanovništva doselila je na otok (od ukupno 104 stanovnika 75 ih živi na otoku od rođenja). Dakako, više od polovice doseljenih osoba jesu žene, koje su na otok, očito, došle nakon udaje.

Povoljnu okolnost za budući demografski razvoj otoka predstavlja blizina Malog Lošinja kao najvećeg naselja na hrvatskim otocima koji bilježi pozitivna demografska kretanja. U budućnosti se dio stanovništva iz Malog Lošinja može naseliti i na Iloviku, osobito oni koji su podrijetlom vezani za otok. Jedno od rješenja za demografsku obnovu jest i poticanje povratka dijaspore iz prekomorskih zemalja što bi, osim demografske slike, poboljšalo i gospodarsko stanje na otoku. Takve planove nemoguće je provesti bez sudjelovanja državnih ustanova, odnosno bez postojanja provedivoga nacionalnog programa demografske obnove svih malih naseljenih otoka. U protivnom će dobar dio njih u vrlo skoro vrijeme biti vjerojatno samo sezonski naseljeno i izloženo daljnjemu nazadovanju.

Tab. 5. Poljoprivredno stanovništvo Ilovika 1971.- 2001.

Tab. 5 Agricultural population of Ilovik Island in the period from 1971 to 2001

Ukupno poljoprivredno stanovništvo							
1971.		1981.		1991.		2001.	
aps. broj	udio u uk. st. (%)	aps. broj	udio u uk. st. (%)	aps. broj	udio u uk. st. (%)	aps. broj	udio u uk. st. (%)
110	52	32	21,8	3	2,1	11	10,6
Aktivno poljoprivredno stanovništvo							
1971.		1981.		1991.		2001.	
aps. broj	udio u uk. akt. st. (%)	aps. broj	udio u uk. akt. st. (%)	aps. broj	udio u uk. akt. st. (%)	aps. broj	udio u uk. akt. st. (%)
41	19,2	10	31,3	0	0	8	22,8

Izvori: Popisi stanovništva 1971., 1981., 1991. i 2001.

Usporedno s procesom depopulacije otoka tekao je i proces deagrarizacije. Skromne obradive površine i razmjerno velika agrarna gustoća bile su uzrok ranog početka iseljavanja stanovništva Ilovika u prekomorske zemlje već 20-ih godina prošlog stoljeća. Agrarna proizvodnja bila je osnova otočnog gospodarstva, dok su manji prihodi dolazili i od trgovine ribom. Uzgoj vinove loze bio je raširen po čitavom otoku, kao i na susjednom Sv. Petru, s tim da se uz lozu u većoj mjeri uzgajala i maslina, a u središnjoj otočnoj udolini i u okućnicama bilo je moguće i povrtlarstvo. *Konzumno društvo*, osnovano 1906. godine, nije moglo znatnije promaknuti trgovinu i proizvodnju u mjestu. Razvoj poljoprivrede nije mogao pratiti stalno povećanje broja stanovnika u prvoj polovici 20 st. jer su površine pogodne za uzgoj bile ograničene, a nije bilo moguće ulagati u nove oblike poljoprivredne proizvodnje koji bi omogućili stvaranje tržišnih viškova. Također, na otoku nisu organizirani neki značajniji proizvodni pogoni ili aktivnosti, a i elektrificiran je među posljednjima na kvarnerskim otocima, tek 1968. godine (MEDARIĆ, MARKOVIĆ, 1975.). U takvim uvjetima stanovništvo nije imalo drugog izbora osim iseljavanja, mahom u prekomorske zemlje, i to najviše u SAD. Smanjenjem broja stanovnika počela je zamirati i poljoprivredna proizvodnja na otoku. Iseljavanje je poremetilo i dobnu strukturu stanovništva na otoku jer se iselilo mlado, radno sposobno stanovništvo, a ostalo je većinom staro stanovništvo koje je sve manje bilo sposobno baviti se poljoprivredom. Takav proces nastavio se i nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Deagrarizacija otoka nastavila se iako se dobar dio stanovništva nastavio baviti poljoprivredom, uglavnom za vlastite potrebe. Iseljavanje s otoka donijelo je, uz čitav niz negativnih učinaka, i pozitivan utjecaj na gospodarstvo otoka. Naime, iseljenici su redovito svojoj rodbini na otoku slali novčane doznake koje su bile vrlo važan izvor prihoda, a takva se praksa očuvala do danas.

Prema popisu stanovništva iz 1971. više od polovice od ukupnog stanovništva otoka bilo je poljoprivredno stanovništvo, a tada se još uvijek gotovo petina stanovnika (19,2%) Ilovika aktivno bavila poljoprivredom. Do popisa 2001. znatno je smanjen udio poljoprivrednih stanovnika u ukupnom stanovništvu, a pri tome je opao i udio aktivnog poljoprivrednog u ukupnom aktivnom stanovništvu otoka (Tab. 5). Istodobno zapuštaju se manje povoljni tereni za obradu, odnosno ovisno o stanju u pojedinom kućanstvu, pa makija zahvaća mnoge zapuštene vinograde i maslinike.

Proces deagrarizacije poklapa se sa zamahom masovnog turizma na susjednom Lošinju, pa se u turističkoj djelatnosti zapošljavaju i stanovnici Ilovika, a i sam otok

postaje poželjno turističko odredište, što omogućuje stanovništvu dodatne izvore prihoda. Turizam zamjenjuje poljoprivredu kao primarna gospodarska grana pa popis iz 2001. bilježi tek 8 aktivnih poljoprivrednika (ipak više nego 1991., kada nije utvrđen niti jedan aktivni poljoprivrednik), ali ipak znatan se dio stanovništva bavio poljoprivrednim aktivnostima u mirovini, ili pak u slobodno vrijeme, a da se u popisu nisu izjasnili kao poljoprivredno stanovništvo. Ostalo stanovništvo poljoprivredom se bavi tek usputno za vlastite potrebe, i to uglavnom povrtlarstvom u okućnicama. Stočarstvo na otoku nikada nije bilo znatnije razvijeno zbog oskudnih površina pogodnih za ispašu. Ipak, broj grla blaga se penjao i do tisuću (ovce, koze, goveda, magarci). I ono je nazadovalo, a broj ovaca i koza (odatle i naziv susjednog otočića Kozjak), naglo se smanjivao pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća. Ipak, statistika bilježi 242 ovce i 310 komada peradi 1981. godine i 333 ovce i 285 komada peradi 1991. godine. Očito da je, vezano za potrebe domaćinstava i lokalnih turističkih objekata na otoku i na Lošinju, i dalje bio atraktivan uzgoj blaga za koji postoje povoljni uvjeti. Međutim, u posljednje vrijeme broj glava blaga sitnog zuba opada. Danas je stočarstvo svedeno na manji broj ovaca i koza (Sl. 11.), koje se uzgajaju ekstenzivno na južnom dijelu otoka oko uvale Paržine i rta Radovan, te pokojeg magarca (odatle jedan od starijih naziva otoka Tovernjak, *Asinello*), nešto peradi koja se drži u okućnicama i nekoliko konja. Kuriozitet je i uzgoj nekoliko uvezenih nojeva.

Kao i poljoprivreda, i ribarstvo je uglavnom dopunska djelatnost, premda su vode oko otoka razmjerno bogate ribom, posebno girama kojih oko Ilovika povremeno ima u znatnijim količinama, a dijelovi Kvarneričkih vrata i Kvarnerića jugoistočno od Ilovika, između uvale Paržine i otočića Grujica smatraju se najboljim lovištima gira na hrvatskom dijelu Jadrana (BASIOLI, 1976.), a tamo love veći ribarski brodovi iz značajnijih ribarskih središta (Zadar, Kali, Rovinj i dr.). Vode oko rta Nozdre i uvale Široka najčešća su lovišta mještana. Lovi se malim mrežama stajačicama (poponice, girare, polandare, psare, sklatare), parangalima, vršama za rakove i ribe te povrazima, dakle ribarskim alatima kojima se ne mogu ostvariti veći ulovi koji bi stvorili znatniji višak ribe za prodaju. Športskim ribolovom i ribolovom za osobne potrebe bave se brojni stanovnici Ilovika, a sredinom 1990-ih službeno su bila evidentirana svega 4 profesionalna ribara (DRAGIĆ, 1997.).

Za stanovnike Ilovika osobito je važan zimski lov na lignje jer one tada prilaze u većim jatima s otvorenog mora prema unutrašnjim vodama pa se na čitavom prostoru cresko-lošinjskog otočja love u znatnim količinama. Danas se lovi uglavnom za vlastite potrebe i potrebe lokalne turističke ponude (restorani), a ne i za tržište.

Svojedobno je i na otoku Iloviku bio uobičajen i tunolov, kao i na svim susjednim prostorima Kvarnera. Glavna ribarska pošta bila je Bok (Bočić) na Sv. Petru, a poznata je od prve polovice 18. st. do polovice 20. st. Lovilo se mrežama tunarama i polandarama "na zabod" (BASIOLI, 1962.). Ribari Ilovika su među prvima na Jadranu, još u vrijeme austro-ugarske uprave, 1912., s uspjehom upotrebljavali mrežu plivaricu "na jezik" (BASIOLI, 1976.).

U gospodarskom pogledu turizam ostaje jedina propulzivna grana privrede na otoku. Općenito, otočno gospodarstvo u većoj je ovisnosti o turizmu nego gospodarstvo obalnog prostora (NEJAŠMIĆ, 1998.). Turistička djelatnost vezana je isključivo za privatne smještajne kapacitete u sobama i apartmanima, dok hotelski smještaj ne postoji. S obzirom na veličinu otoka, broj ugostiteljskih objekata zadovoljava potrebe sadašnjega turističkog prometa, no osnovni preduvjet daljnjeg razvoja turizma jest izgradnja

hotelskog objekta čime bi se napravio sveobuhvatni pomak u turističkoj ponudi otoka. Otvaranje ovakvog objekta omogućilo bi zapošljavanje određenog broja stanovnika otoka, što bi moglo dugoročno privući mlade stanovnike da borave na otoku tijekom čitave godine. Problem predstavlja činjenica da je intenzivna turistička djelatnost ograničena na tri ljetna mjeseca. Prednost Ilovika jest u tome što ima povoljne uvjete za razvoj nautičkog turizma, čija sezona započinje već u travnju i traje sve do listopada. Uz turizam potrebno je razvijati i ostale oblike gospodarstva, napose poljoprivrednu proizvodnju, koja je komplementarna s turističkom djelatnošću (DEFILIPPIS, 2001.). Turizam nikako ne smije postati monokultura otočnog gospodarstva jer svaki poremećaj na turističkom tržištu (recesija, ratna zbivanja i sl.) uzrokuje krizu koja se jače osjeća u malim otočnim zajednicama nego na susjednom kopnenom prostoru (MIKAČIĆ, 1994.). Takva zbivanja pogodila su otočna naselja orijentirana na turističku djelatnost početkom 1990-ih što je dio stanovništva prisililo da se vrati poljoprivrednoj proizvodnji (DEFILIPPIS, 1997.). Iako turizam povoljno djeluje na ukupna demografska kretanja na otoku, njegova se uloga ponekad preuveličava jer turizam ne može u potpunosti zaustaviti proces depopulacije (ZUPANC, OPAČIĆ, NEJAŠMIĆ, 2001.). Svakako da turizam, ali i gospodarstvo općenito, mora biti u skladu s konceptom održivog razvoja koji ne dovodi do propadanja i iscrpljivanja resursa na kojima se temelji (KUNST, 1997.)

Turističko društvo na Iloviku osnovano je 1962. godine (MEDARIĆ, MARKOVIĆ, 1975.). Postojeći turizam na otoku oslanja se na nekoliko ugostiteljskih objekata (restorani *Oliva*, *Prijatelj-Amico*, *Porto*, slastičarnica), turističku agenciju *Lipa*, trgovinu, poštanski ured, organizirana privežišta za brodove (Sl. 10.) koje od 2001. u koncesiji drži tvrtka Porat Ilovik d.o.o s 80 plutača-priveza, tridesetak vezova na obali s mogućnošću strujnog priključka, organizirani odvoz smeća, a opskrba vodom za nautičare riješena je iz mjesne cisterne putem javne crpke itd. Posebno su važne lokalne tradicionalne manifestacije i običaji, poput procesije za blagdan Sv. Petra apostola 29. lipnja, kada na otok dolazi mnogo njegovih iseljenika i njihovih potomaka, ali i turista.

Kvalitetna prometna povezanost Ilovika s kopnom temeljni je čimbenik sveukupnog razvoja otoka. Brzobrodsko katamaranska pruga, uvedena 2002., jedina je poveznica Ilovika s kopnom (Rijeka), a dnevno je otok povezan lokalnom linijskom brodskom prugom s Malim Lošinjom (Tab. 6.), te nekoliko puta tjedno s otokom Suskom. Putnički promet s Rijekom od uvođenja brzobrodске pruge u stalnom je porastu (2002. prevezeno je 486 putnika, 2003. 1372 putnika, a 2004. 1673 putnika), a broj putnika na relaciji Ilovik – Mali Lošinj smanjuje se (Tab. 6.), što pridonosi jačem višestrukome povezivanju otoka s makroregionalnim središtem. Sve do 2001. Ilovik je imao i triput tjedno (ljeti) i dvaput tjedno (zimi) brodsku vezu i sa Zadrom i zapadnim zadarskim otocima (Olib, Silba, Premuda) koja je jednom tjedno produžavala i do Malog Lošinja, a u posljednjih pet-šest godina prije ukinuća vozio je brzi katamaran. Na žalost je ukinuta, kako se navodilo, zbog ljetnih gužvi u luci Ilovik, i vozi samo do Premude. To je bitno pogoršalo veze između Zadra i otoka Ilovika, odnosno Lošinja, posebice u turističkoj sezoni, te u predsezoni i posezoni kada ne vozi trajekt Zadar – Mali Lošinj – Pula, a postoji potreba za odgovarajućom vezom sa Zadrom.

Bitan je nedostatak nepostojanje trajektne pruge barem dva do tri puta tjedno pa stanovnici svoja vozila često ostavljaju na malom pristaništu u uvali Martvaska na krajnjem jugoistoku Lošinja, odakle brodicama odlaze na Ilovik. Naime, izgradnja asfaltne prometnice preko otoka Lošinja do Martvaske omogućila je da se brže stigne u Mali Lošinj ukoliko se brodicom prebaci u tu uvalu, a odatle automobilom do grada.

Tab. 6. Putnički promet na relaciji Ilovik – Mali Lošinj 1997.-2004.

Tab. 6 Number of passengers on boat service between Ilovik and Mali Lošinj Islands from 1997 to 2004

Godina	Broj putnika	Godina	Broj putnika
1997.	6 601	2001.	7 526
1998.	4 167	2002.	6 855
1999.	4 606	2003.	5 705
2000.	5 171	2004.	4 477

Izvor: Odjel za statistiku, Jadrolinija, Rijeka, 2005.

S obzirom na geografski položaj na razmeđu gravitacijskih zona Rijeke i Zadra, Ilovik bi ponovno trebao biti povezan brodskom prugom i sa Zadrom, to više što redovite brodske veze između Lošinja i Zadra postoje, osobito ljeti, kada prugu održava brod *Marina* Lošinjske plovidbe. Državni brodar *Jadrolinija* očito se odlučio ukinuti pristajanje brodova koji povezuju Lošinj i Zadar (posljednjih godina spora trajektna pruga samo jednom tjedno) u Iloviku zbog znatnog opadanja broja putnika krajem 1990-ih. Naime, 1998. na relaciji Zadar – Ilovik bilo je prevezeno 726 putnika, 1999. 444 putnika, a 2000. svega 373 putnika. Do toga je, uz ostalo dolazilo i poradi učestalog nepristajanja redovite pruge u luci Ilovik, što se pravdalo gustim prometom i sidrenjem jahti u luci, pa su često putnici odvezeni prema Malom Lošinju.

U svakom slučaju, bez kvalitetne prometne povezanosti nemoguće je očekivati značajniji pomak u općem stanju na otoku i njegov daljnji razvoj (prema STIPERSKI ET AL., 2001.).

Zaključak

Društveno-geografski procesi na otoku Iloviku podudaraju se s procesima na većini malih naseljenih hrvatskih otoka. Depopulacija i deagrarizacija dva su najizrazitija primjera procesa koji negativno utječu na razvojnu perspektivu otoka. Udaljenost od kopna i gradskih središta (Rijeke i Zadra) te neodgovarajuća prometna povezanost dodatno otežavaju provedbu bilo kakvog programa revitalizacije. Tomu treba pridodati i prilično nepovoljnu prirodnu osnovu, malu površinu otoka i nepovoljne hidrografske prilike. Prednost Ilovika, kao i ostalih malih naseljenih otoka lošinjske skupine, jest blizina Malog Lošinja kao najvećeg naselja na našim otocima. Naime, pozitivna demografska kretanja na Lošinju mogu u budućnosti povoljno utjecati i na slične procese na Iloviku. Mali Lošinj se razvija u mikroregionalno središte koje može preuzeti neke središnje funkcije Rijeke ukoliko se nastave pozitivni trendovi u razvoju turizma i brodarstva. S obzirom na velik broj iseljenika moguće je očekivati i proces povratka na otok uz pretpostavku uključivanja državne uprave, koja bi putem sustava poreznih olakšica i povlastica trebala dati početni poticaj za povratak iseljenog stanovništva.

LITERATURA

ANIĆ, V., BROZOVIĆ-RONČEVIĆ, D., GOLDSTEIN, I., GOLDSTEIN, S., JOJIĆ, LJ, MATASOVIĆ, R., PRANJKOVIĆ, I. (2002.): *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb.

- BASIOLI, J. (1962.): *Tunolov na Jadranu*, Jadranski institut JAZU, Zagreb.
- BASIOLI, J. (1976.): *Ilovik – Ribarstvo*, Pomorska enciklopedija, sv. 3, JLZ, Zagreb, 6-8.
- BASIOLI, J. (1984.): *Ribarstvo na Jadranu*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb, 121.-124.
- BOGNAR, A. (2001.): *Geomorfološka regionalizacija Hrvatske*, Acta Geographica Croatica, 34 (1999.), Geografski odsjek PMF-a, Zagreb, 7-26.
- DEFILIPPIS, J. (1997.): *Koncept mogućnosti razvitka otočne poljoprivrede*, Sociologija sela, 1-4, 1-10.
- DEFILIPPIS, J. (2001.): *O gospodarskom razvoju hrvatskih otoka*, Sociologija sela, 39, 1-4, Zagreb, 83-95.
- DRAGIĆ, A. (1997.): *Ribari na hrvatskom moru (XX. stoljeće)*, Zadarska tiskara, Zadar.
- DUPLANČIĆ LEDER, T., UJEVIĆ, T., ČALA, M. (2004.): *Coastline lengths and areas of islands in the croatian part of the Adriatic Sea determined from the topographic maps at the scale of 1:25 000*, Geoadria, 9/1, HGD Zadar, Odjel za geografiju Sveučilišta u Zadru, 5-32.
- FARIČIĆ, J., MAGAŠ, D. (2004.): *Suvremeni socio-geografski problemi malih hrvatskih otoka – primjer otoka Žirja*, Geoadria, 9/2, Zadar, 125-158.
- FELDBAUER, B. (2004.): *Leksikon naselja Hrvatske I*, Gea data, d.o.o., Zagreb.
- FILIPČIĆ, A. (2001.): *Razgraničenje Köppenovih klimatskih tipova Cf i Cs u Hrvatskoj*, Acta Geographica Croatica, 35, Geografski odsjek PMF-a, Zagreb, 7-18.
- FORTIS, A. (1771.): *Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero*, Venezia.
- FRIGANOVIĆ, M. A. (2001.): *O demografskoj problematici hrvatskih otoka na Jadranu*, Sociologija sela, 39, 1-4, Zagreb, 37-59.
- GEREŠ, D. (1998.): *Gospodarenje vodom na otocima i vodoopskrba*, Voda na hrvatskim otocima – Zbornik radova, Hrvatsko hidrološko društvo, Hvar, 25-44.
- HORVAT, A. (1957.): *Historijski razvoj devastacije i degradacije krša*, Krš Hrvatske, Savezno savjetovanje o kršu, Šumarsko društvo NR Hrvatske, Zagreb, 185-194.
- HRŽENJAK, J. (1983.): *Društvena struktura naselja u SR Hrvatskoj*, Liber i Pravni fakultet, Zagreb.
- IMAMOVIĆ, E. (1975.): *Antička naselja na otočnoj skupini Cres-Lošinj*, Otočki ljetopis Cres-Lošinj, sv. 2, Fond za unaprijeđenje kulturnih djelatnosti općine Cres-Lošinj, 212-229.
- KORENČIĆ, M. (1979.): *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske*, JAZU, RZSRH, Zagreb.
- KOZLIČIĆ, M. (1995.): *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, AGM, Zagreb.
- KUNST, I. (1997.): *Turizam – sektorska studija*, Nacionalni program razvitka otoka, Ministarstvo razvitka i obnove RH, Zagreb, 127-158.
- LAGO, L. (1998.): *Imago Adriae – la patria del Friuli, l'Istria e la Dalmazia nella cartografia antica*, La Mongolfiera Libri, Trieste.
- LAJIĆ, I. (1995.): *Utjecaj novijeg iseljavanja na demografski razvitak jadranskih otoka*, Migracijske teme, 11, 1, Zagreb, 165-177.
- MAGAŠ D., FARIČIĆ J., SURIĆ M. (1999.): *Osnovna prirodno-geografska obilježja otoka Premude u zadarskom arhipelagu*, Geoadria, 4, HGD Zadar, Odjel za geografiju Sveučilišta u Zadru, Zadar, 61.-88.
- MARKOVIĆ, M. (1993.): *Descriptio Croatiae*, Naprijed, Zagreb.
- MAMUŽIĆ ET AL. (1967.): *Osnovna geološka karta*, Tumač za listove Silba i Molat, L 33-126 i L 33-128, Institut za geološka istraživanja, Zagreb.
- MEDARIĆ, F., MARKOVIĆ, V. (1975.): *Kronika važnijih zbivanja na otocima Cresu i Lošnju (20. IV. 1945. - 20. IV 1975.)*, Otočki ljetopis Cres-Lošinj, sv. 2, Fond za unaprijeđenje kulturnih djelatnosti općine Cres-Lošinj, 68-80.
- MIKAČIĆ, V. (1994.): *Otočni turizam Hrvatske*, Društvena istraživanja, 4-5, 517-529.
- NEJAŠMIĆ, I. (1990.): *Depupulacija u Hrvatskoj – korijeni, stanje, izgledi*, Globus, Zagreb.
- NEJAŠMIĆ, I. (1991.a): *Moguća revitalizacija sociodemografski depresivnih područja Hrvatske*, Sociologija sela, 29, Zagreb, 11-24.
- NEJAŠMIĆ, I. (1991.b): *Depopulacija istočnojadranskih otoka i izumiranje kao moguća demografska perspektiva*, Migracijske teme, 7, 1, Zagreb, 77-99.
- NEJAŠMIĆ, I. (1998.): *Croatian Islands: The role of Demographic Features in Tourism Development*, Hrvatski geografski glasnik, 60, Zagreb, 17-30.

- OŠTOJIĆ, I. (1963.): *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. 1., Benediktinski priorat Tkon, Split.
- PODGORELAC, S. (1999.): *Utjecaj migracija na starenje stanovništva cresko-lošinjskog otočja*, Migracijske teme, 15, Institut za migracije i narodnosti, 515-530.
- RUBIĆ, I. (1952.): *Naši otoci na Jadranu*, Odbor za proslavu desetogodišnjice mornarice, Split.
- RUBIĆ, I., (1976.): *Ilovik*, Pomorska enciklopedija, sv. 3, JLZ, Zagreb, 6-8.
- SKOK, P. (1950.): *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, I. i II. dio, Jadranski institut JAZU, Zagreb.
- SKRAČIĆ, V. (1996.): *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*, Matica hrvatska – Zadar i Književni klub – Split, Zadar-Split.
- SMOLJANOVIĆ, M., SMOLJANOVIĆ, A., NEJAŠMIĆ, I. (1999.): *Stanovništvo hrvatskih otoka*, Zavod za javno zdravstvo Županije splitsko-dalmatinske, Split, 89-93.
- STIPERSKI, Z., MALIĆ, A., KOVAČEVIĆ, D. (2001.): *Međuzavisnost dostupnosti, gospodarstva i revitalizacije hrvatskih otoka*, Sociologija sela, 39, 1-4, Zagreb, 153-168.
- STRAŽIČIĆ, N. (1975.): *Cresko-lošinjska otočna skupina*, Otočki ljetopis Cres-Lošinj, sv. 2, Fond za unaprijeđenje kulturnih djelatnosti općine Cres-Lošinj, 143-195.
- STRAŽIČIĆ, N. (1997.): *Cresko-lošinjsko otočje – geografska obilježja*, Geografski horizont, 2/1997., HGD, Zagreb, 63-86.
- ŠEGOTA, T., FILIPČIĆ, A., (1996.): *Klimatologija za geografe*, Školska knjiga, Zagreb.
- ZUPANC, I., OPAČIĆ, V., T., NEJAŠMIĆ, I. (2001.): *Utjecaj turizma na demografska kretanja hrvatskih otoka*, Acta Geographica Croatica, 35, Zagreb, 133-146.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, A. (1979.): *Demografske značajke jednog otočkog depopulacijskog područja – primjer općine Cres-Lošinj*, Ekonomski pregled, 1-2, 35-53.

IZVORI

- Carta di cabottaggio del Mare Adriatico*, Istituto geografico-militare, Milano, 1822.-1824., Foglio V., Čuva se u: *Državni arhiv u Zadru*, Signatura: 76. A
- CORONELLI, V. M. (1688.a): *Contado di Zara*, Venezia. Čuva se u: *Znanstvena knjižnica Zadar*, Signatura: 212162 S-2.
- CORONELLI, V. M. (1688.b): *Ristretto della Dalmazia Diuisa ne Suoi Contadi, gia presenta alla Serenissima Republica di Venezia, et. c., Parte Occidentale*, Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, Ed altri Luoghi Dell'Istria, Quarner, Dalmazia, Albania, Epiro, e Livadia, Venezia. Čuva se u: *Državni arhiv u Zadru*, Signatura: Sign. II. A*
- DE LUCIO, V. (1809.): *Nuova carta del Mare Adriatico o sia Golfo di Venezia disegnata secondo l'ultime osservazioni Astronomiche e rilevi fatti sopra luogo con li dettagli delle coste*, Trieste. Čuva se u: *Znanstvena knjižnica Zadar*, Signatura: 15188 D-20.
- Državni zavod za statistiku RH, <http://www.dsz.hr/Popis%202001/popis20001.htm>
- MAMUŽIĆ, P. (1970.): *Osnovna geološka karta 1 : 100 000*, List Silba I 33-126, Savezni geološki zavod, Beograd.
- NOVAK, G. (1966.): *Mletačka uputstva i izvještaji (Commissiones et relationes Venetae)*, br. 5: od 1591. do 1600., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, sv. 48, JAZU, Zagreb.
- Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo – poljoprivreda, knjiga XII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1974.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova, 31. ožujak 1981., Prvi rezultati, Naselja, Zagreb, 1981.
- Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31.ožujka 1991., Prvi rezultati, Mjesne zajednice, dokumentacija 811, RZS, Zagreb, 1991.
- Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31.ožujak 1991., Stanovništvo prema spolu i starosti po naselj ima, dokumentacija 882, RZS, Zagreb, 1994.
- Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31.ožujak 1991., Poljoprivredno stanovništvo po naseljima, dokumentacija 886, RZS, Zagreb, 1994.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001., Prvi rezultati po naseljima, Statističko izvješće 1137, Zagreb, 2001.

Statistički ljetopis 2003., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2004.

Pomorska karta 1 : 100 000, 10-19, List Silba – Pag, Državni Hidrografski Institut, Split, 1994.

Tablogrami Državnog zavoda za statistiku – prirodno kretanje 1991.-2002.

SUMMARY

Damir Magaš, Josip Faričić, Robert Lončarić: Basic Geographical Factors of Modern Transformation of Ilovik Island

Working on the scientific project titled *Geographical Bases of the Development of Small Croatian Islands* the authors of this paper tried to present the contemporary geographical issues of Ilovik Island on the basis of field research and by consulting the literature and other spatial data sources. This paper does not only give a synthesis of the existing research on Ilovik Island, but it also gives a new scientific contribution to the research of this island. The purpose of this paper, and of most papers written within this project, is to be one of the basic scientific works that investigate geographical basis of the insular area in view of analyzing spatial structures and interactions among different processes. The research results should contribute to adequate valorization of the insular area for the purpose of making a functional plan of the complex socio-economic revitalization.

Ilovik Island is a part of Cres-Lošinj archipelago, which makes the western part of Kvarner Islands. The surface of Ilovik Island is 5.51 km², and the coastline is 14.091 km long. Considering its surface, this island is 42nd largest among Croatian islands, and considering its population in 2001, it is 35th. Together with the adjacent islets (Sv. Petar Islet – 0.95 km² and 5.697 km of coastline; Kozjak Islet – 0.21 km² and 1.711 km of coastline), Ilovik Island makes a small insular unit with the surface of 6.67 km² and 21.499 km of coastline. The most significant morphological features of the island are two parallel ridges stretching in NW-SE direction. The island is made of Upper Cretaceous limestone combined with dolomites and Paleogene limestone. The shores of the island are mostly low and easily accessible, except in its southwestern part, where the shore is steep, partially due to abrasion.

Ilovik Island, due to its position in southeastern part of Cres-Lošinj archipelago, has a favorable climate, which is between *Csa* and *Cfa* climate type according to Köppen's classification. According to basic climatic elements, Ilovik Island is more similar to North Dalmatian Islands than to the rest of Kvarner Islands, particularly in view of annual precipitation (943 mm).

The island's surface is mostly characterized by karst forms and processes, consequently causing the lack of water on the island. As there are no impermeable sediments, the water cannot be contained on the surface. The underground water is closest to the surface in the area of Paržine Cove and Cape Radovan.

The largest part of the island is covered with Mediterranean vegetation, mostly macchia represented by evergreen oak (*Quercus ilex*), but there are also other typical Mediterranean plants. Additionally, there are some groves of Aleppo pine (*Pinus halepensis*) due to reforestation. Today, the forest vegetation and macchia cover about 65 per cent of the island as a result of natural deforestation of former pastures and abandoned fields.

Only one settlement has developed on the island, on the northeastern shore, which is low and easily accessible. The settlement expanded from northwestern part named *Skračina*, over central part around the church toward southeastern part around the shallow haven. Opposite of the settlement is Sv. Petar Islet (*Priko*), which prevents stronger influence of northeastern wind. Between Ilovik Island and Sv. Petar Islet there is a channel, which is a good natural haven, but also functions as a harbor. Ever since the Antiquity this channel had served as a haven during the bad weather, and today it is used as an anchorage (with bouys) for tourist ships.

Socio-geographic processes on Ilovik Island coincide with the processes on most of the other settled Croatian islands. Depopulation and deagrarization are the two most prominent processes with negative influence on developmental prospects of the island. Remoteness from the mainland and urban centers (Rijeka and Zadar), coupled with inadequate traffic connections, obstruct the implementation of any revitalization program. Additional negative effects are caused by unfavorable natural conditions, small island surface and disadvantageous hydrographic conditions. The advantage of Ilovik Island, and of other smaller settled islands of Lošinj archipelago, is proximity of Mali Lošinj, the largest settlement on Croatian islands. Namely, favorable demographic trends on Lošinj Island can induce similar positive trends on Ilovik Island. Mali Lošinj has developed into a microregional center that could take over some functions from Rijeka, provided that the positive trends in tourism and ship industry continue. Considering the significant number of emigrants from Ilovik Island, we can suppose that a part of them will return, provided that the state intervenes and grants them tax relief and other benefits.

Ilovik Island has daily liner shipping services with Mali Lošinj, and several times a week with Susak Island. Catamaran shipping service is the only connection of Ilovik Island with the mainland (Rijeka). There is a significant increase in number of passengers on Ilovik Island – Rijeka shipping service, but the decrease on Ilovik Island – Mali Lošinj shipping service clearly indicates centripetal influence of Rijeka. Unfortunately, the shipping service with Zadar was canceled, interrupting the socio-economic connections with North Dalmatia.